

Міністерство освіти та науки України
Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини

ГЕОГРАФІЯ СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТВА

**Навчально-методичний посібник
для самостійної роботи
студентів природничо-географічного факультету**

Укладач Максютів Андрій Олексійович

Умань
ВПЦ «ВІЗАВІ»
2019

УДК 911. 3 : 33 (075.8)

Г 35

Рекомендовано до друку Вченою радою природничо-географічного факультету Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Протокол № 8 від 28 березня 2019р.

Рецензенти:

Коберник Олександр Миколайович, доктор педагогічних наук, професор, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини,

Половка Сергій Григорович доктор геологічних наук, професор, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

Географія світового господарства : навч.-метод. посіб. для самостійної роботи студ. природ.-географ. ф-ту/ уклад.: Максютів А.О.; МОН України, Уманський держ. пед. у-тет. Імені Павла Тичини, ф-т природничо-географічний; к-дра географії та метеоки її навчання; уклад. Максютів А.О. – Умань : Візаві, 2019. – 93 с.

При розробці методичних рекомендацій самостійної роботи для студентів було взято за основу робочу програму дисципліни «Географія світового господарства», а саме план самостійної роботи студента, враховано специфіку питань по змістовим модулям, а також по кожній темі окремо. Подані короткі роз'яснення стосовно поставлених питань, а також запитання для самоконтролю. Після розгляду тем самостійної роботи студентам рекомендуються індивідуальні завдання для перевірки навчального матеріалу, що виносяться на самостійне опрацювання.

УДК 911. 3 : 33 (075.8)

Г 35

© Максютів А.О., 2019

© ВПЦ «Візаві», 2019

ЗМІСТ

Передмова.....	3
I. Загальні положення про організацію самостійної роботи на природничо-географічному факультеті.....	5
II. Вимоги до організації самостійної роботи студента.....	10
III. Характеристики самостійної роботи студента.....	13
IV. Розподіл самостійної роботи зміст та завдання.....	
4.1. Орієнтовна методика відпрацювання тем лекційного заняття.....	23
4.2. Орієнтовна методика відпрацювання тем лабораторного заняття.....	31
V. Ведення термінологічного словника.....	34
VI. Комп'ютерна підтримка самостійної роботи студентів...40	
VII. Міжпредметний зв'язок срс.....	45
VIII. Професійна спрямованість як мотивація самостійної роботи.....	51
IX. Контроль виконання самостійної роботи.....	53
9.1. Поточний контроль знань студентів.....	54
9.2. Підсумковий контроль.....	56
X. Розподіл балів, що присвоюються студентам.....	
XI. Робота з науковою літературою.....	60
XII. Робота зі спеціальною науковою літературою.....	66
Список рекомендованої літератури.....	74

Передмова

В сучасних умовах ринку праці та особливостей працевлаштування, зростають вимоги до професійної компетентності випускників, що обумовлює якісно нові форми та методи вищої освіти, спрямовані на створення цілісної системи безперервної освіти, на розширення сфери самостійної діяльності студентів, які формують навички самоорганізації та самоосвіти.

Саме від організації самостійної роботи багато в чому залежать результати навчання студентів та їх майбутня практична діяльність. Самостійна робота студентів є дуже широким поняттям, у тлумаченні якого сформувалися різні підходи, що і зумовлено відмінностями в розумінні суті цього явища.

Здебільшого самостійну роботу розглядають як окремий вид навчальних занять поряд з лекцією, семінаром, практичним заняттям та ін. При цьому її суттєвими ознаками вважають обов'язковість заняття у відведений розпорядком дня вузу час, роботу без безпосередньої участі викладача, але за обов'язкового його контролю. За іншими твердженнями, самостійна робота передбачає всю активну розумову діяльність студентів у навчальному процесі, є внутрішньою основою зв'язку різних видів і форм занять між собою. Вважаючи самостійну роботу основним методом засвоєння знань, прихильники цього підходу стверджують, що вона охоплює пізнавальну діяльність, яку здійснюють студенти не лише позааудиторно, а й на лекціях, семінарах, індивідуальних співбесідах, заліках, іспитах, під час захисту курсових, дипломних робіт тощо. Тобто, самостійна робота, згідно з таким баченням, охоплює всі види і форми навчального процесу.

Інтенсивний розвиток науки та техніки, постійне збільшення інформаційних потоків, поступова інтеграція вітчизняної системи освіти до європейської та світової вимагають нового підходу до підготовки кваліфікованих фахівців, що базуватиметься на збільшенні організаційного, дидактичного та методичного ресурсу самостійної роботи. Потрібно постійно оновлювати набуті знання, оскільки нині потрібні фахівці, які не лише володіють професійними знаннями, уміннями та навичками, а є всебічно розвиненою особистістю, здатною активно та постійно оволодівати новими знаннями, оперативно приймати нешаблонні рішення, діяти самостійно та творчо.

Реформування та розвиток системи вищої професійної освіти на сучасному етапі характеризується посиленням акцентів на підвищенні ролі самостійної роботи суб'єктів навчального процесу, що підтверджується основоположними засадами та вимогами Болонського процесу.

У сучасних умовах існує тенденція до скорочення аудиторних годин на вивчення тієї чи іншої дисципліни та компенсація їх за рахунок позааудиторної, самостійної роботи.

Нагальна потреба відповідної організації занять за умови наявності такої малої кількості годин вимагає від викладачів формування та застосування таких видів, форм і методів організації самостійної роботи студентів, які сприяли б підвищенню ефективності навчального процесу. Повноцінна самостійна робота студента в лабораторіях, читальних залах, участь у наукових дослідженнях формує сучасного фахівця, здатного практично застосовувати осмислену інформацію.

I. Загальні положення про організацію самостійної роботи на природничо-географічному факультеті

Положення про самостійну роботу студентів Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини складено відповідно до Законів України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Положення про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах», рекомендацій МОН України.

У навчальному процесі взаємопов'язані три види навчального навантаження, які і входять у поняття загальної трудомісткості вивчення дисципліни:

- аудиторна робота у вигляді традиційних форм: лекції, семінари, практичні і лабораторні заняття і т.п.;
- самостійна робота студентів (СРС);
- контактні години, у рамках яких викладач: надає індивідуальні консультації по ходу виконання завдань; здійснює контроль і оцінює результати цих завдань.

Навчальний час, відведений для самостійної роботи студента, регламентується робочим навчальним планом і повинен становити не менше ніж 1/3 та не більше ніж 2/3 від загального обсягу навчального часу студента, відведеного для вивчення конкретної дисципліни. При цьому самостійна робота студента перестає бути допоміжним, другорядним видом навчальної роботи, на самостійне вивчення

студентові можуть виноситися цілі теми і розділи дисципліни, що не розглядаються на аудиторних заняттях.

Самостійна робота студента в рамках чинних навчальних планів передбачається з кожної навчальної дисципліни. При формуванні (зміні) цих планів максимальний об'єм навчального навантаження студента встановлюється 54 години на тиждень, включаючи всі види його аудиторної і позааудиторної (самостійної) навчальної роботи.

Для студентів денної форми навчання з кожної дисципліни сумарний об'єм часу для базової СРС повинен бути більшим або дорівнювати загальному об'єму аудиторних занять. Об'єм додаткової СРС встановлюється рішенням кафедри при формуванні навчального плану і обмежується 2/3 від загального обсягу навчального часу студента, відведеного для вивчення конкретної дисципліни.

Чинний навчальний план, у якому вказані загальна трудомісткість і об'єм аудиторних і самостійних занять по кожній дисципліні, містить початкову інформацію для розподілу часу (у робочій програмі дисципліни) за видах СРС.

Для різних дисциплін навчального плану види і форми самостійної роботи, методи вивчення і форми проміжного і підсумкового контролю можуть значно розрізнятися.

Це Положення визначає основні види і форми самостійної роботи студента, норми часу на виконання того або іншого виду роботи.

У рамках навчально-методичного комплексу навчальної дисципліни викладач відображає форми організації СРС у робочій програмі дисципліни. Крім того, викладач визначає розділи дисциплін, теми, питання, що виносяться на самостійне вивчення.

Наочно і змістовно СРС визначається державним освітнім стандартом, чинними навчальними планами за освітніми програмами різних форм навчання, робочими програмами навчальних дисциплін, засобами забезпечення СРС: підручниками, навчальними посібниками і методичними вказівками, навчально-програмними комплексами і т. д. Конкретні види і способи реалізації СРС пропонуються студентам згідно з робочою програмою навчальної дисципліни в рамках обмежень, що встановлюються діючими нормативними документами.

Для реалізації самостійної роботи кожному студентіві повинно бути передбачено забезпечення:

- інформаційними ресурсами (довідники, навчальні посібники, банки індивідуальних завдань, навчальні програми, пакети прикладних програм і т. д.);
- для студентів, що мешкають у гуртожитку УДПУ, умови в кімнаті самостійної підготовки до занять;
- методичними матеріалами (вказівки, керівництва, практикуми і т. п.);
- контролюючими матеріалами (екзаменаційні білети, тести і т. д.);
- матеріальними ресурсами (ПЕВМ, вимірювальне і технологічне устаткування і ін.);
- ресурсами часу;
- консультаціями;
- можливістю публічного обговорення теоретичних або практичних результатів, отриманих студентом самостійно (конференції, олімпіади, конкурси).

Контроль самостійної роботи і оцінка її результатів організовується як єдність двох форм:

- самоконтроль і самооцінка студента;
- контроль і оцінка з боку викладачів, державних екзаменаційних і атестаційних комісій, державних інспекцій і ін.

Самостійна робота студентів організовується на кафедрах, у лабораторіях УДПУ, кафедр, на підприємствах, в інших організаціях, установах і на підприємствах, з якими університет має договори про співпрацю.

Організацію самостійної роботи студентів забезпечує навчальний відділ, деканат факультету, методична комісія факультету, кафедра, викладачі.

Навчальний відділ:

- розробляє нормативну документацію щодо самостійної роботи студентів;
- інформує структурні підрозділи, що забезпечують організацію самостійної роботи студентів, про нормативні документи і рекомендації МОН України;
- надає методичну допомогу факультетам і кафедрам щодо організації самостійної роботи студентів.

Деканат факультету спільно з навчальним відділом визначає правильність встановлених кафедрою вимог і умов виконання завдань.

Деканат факультету:

- розробляє (за пропозиціями кафедр) семестровий графік виконання студентами навчального плану;
- доводить до студентів графік контролю модулів і систему оцінок;
- забезпечує кафедри необхідною документацією (підсумкові і залікові відомості);
- контролює виконання кафедрами даного Положення.

Кафедра для забезпечення навчального процесу виконує такі роботи:

- розподіляє матеріал робочої програми дисципліни за модулями;
- розробляє завдання для внутрішньо-модульних самостійних робіт, контрольних заходів і встановлює для кожного завдання бальну оцінку;
- протягом першого тижня триместру інформує студентів і деканати факультетів про зміст, тематику і кількість балів за всіма видами робіт і занять, що проводяться в даному семестрі, а також про встановлені терміни звіту за кожним модулем;
- забезпечує контроль організації і якості виконання самостійної роботи студентів;
- визначає бюджет часу студентів (способом визначення бюджету часу студентів є самофотографія, хронометраж часу студентських робіт);
- забезпечує студентів необхідними методичними матеріалами;
- забезпечує студентів переліком інформаційних ресурсів, що підлягають самостійному вивченню;
- забезпечує проведення консультацій;
- інформує студентів про результати рубіжного контролю;
- аналізує ефективність самостійної роботи студентів, вносить корективи з метою активізації і вдосконалення самостійної роботи студентів;
- здійснює моніторинг розвитку навиків самостійної роботи студентів і розробляє рекомендації з їх вдосконалення.

Викладач:

- знайомить студентів:

- із системою форм і методів навчання у ВНЗ, науковою організацією праці, методикою самостійної роботи, критеріями оцінки якості виконаної самостійної роботи;

- із метою, засобами, трудомісткістю, термінами виконання, формами контролю самостійної роботи студентів;

- формує:

- уміння пошуку оптимальних варіантів відповідей, розрахунків, рішень;

- навички наукового дослідження;

- розвиває навички роботи з підручником, класичними першоджерелами і сучасною науковою літературою;

- проводить групові і індивідуальні консультації щодо методики самостійної роботи;

- здійснює систематичний контроль виконання студентами графіка самостійної роботи;

- проводить аналіз і дає оцінку роботи.

Бібліотека:

- проводить заняття за поданням відповідної кафедри з бібліотекознавства і бібліографії з метою формування навичок пошуку інформації, її застосування в навчальному процесі, уміння орієнтуватися в довідково-бібліографічному апараті бібліотеки, інформаційних системах і базах даних;

- надає студентам допомогу в організації самостійних занять.

Студент:

- здійснює щоденні заняття самостійною роботою;

- складає графік самостійної роботи з урахуванням розкладу аудиторних занять;

- з метою швидкого пошуку необхідної літератури оволодіває навичками користування каталогами та картотеками бібліотеки

Методика організації самостійної роботи студентів залежить від структури, характеру і особливостей дисципліни, що вивчається, об'єму годин на її вивчення, виду завдань для самостійної роботи студентів, індивідуальних якостей студентів і умов навчальної діяльності.

Процес організації самостійної роботи студентів включає такі етапи:

- підготовчий (визначення мети, складання програми, підготовка методичного забезпечення, устаткування);

- основний (реалізація програми, використання прийомів пошуку інформації, засвоєння, переробки, застосування, передачі знань, фіксація результатів, самоорганізація процесу роботи);
- завершальний (оцінка значущості і аналіз результатів, їх систематизація, оцінка ефективності програми і прийомів роботи, висновки про напрями оптимізації праці).

II. Вимоги до організації самостійної роботи

В процесі викладання навчального матеріалу засвоюється 15 відсотків інформації, що сприймається на слух, 65 відсотків - слух і зір.

Згідно з Положенням «Про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах», самостійна робота студента є основним засобом оволодіння навчальним матеріалом у час, вільний від обов'язкових навчальних завдань.

Самостійна робота студента (СРС) - це самостійна діяльність - студента, яку науково-педагогічний працівник планує разом зі студентом, але виконує її студент за завданнями та під методичним керівництвом і контролем науково-педагогічного працівника без його прямої участі.

Насамперед потрібно, щоб кожен студент у процесі учіння дотримувався гігієни розумової праці. Тому їм треба розкрити механізми розумової праці, причини появи втоми, шляхи підвищення працездатності, а також режиму харчування, організації відпочинку та ін. Для цього потрібно провести настановне заняття, особливо зі студентами заочної форми навчання. Довести до них, що добовий ритм організму людини визначається низкою фізіологічних функцій, які постійно змінюються в години активної діяльності та сну.

Важливу роль в оптимальній організації життя і діяльності студента денної і заочної форм навчання відіграє режим дня - його рекомендують науково-педагогічні працівники в перші дні навчальних занять.

Студентам першого курсу потрібно адаптуватися до самостійної навчальної роботи. Тому студенти-першокурсники мають пристосуватися до умов життя і діяльності у вищому навчальному закладі. Для цього тут необхідна цілеспрямована педагогічна допомога науково-педагогічних працівників. Це, насамперед, уважне ставлення до студента, який відчуває психологічний дискомфорт, незручність, ніяковість, невпевненість.

Необхідно пам'ятати, що на студента діють три групи труднощів: соціальні, навчальні, професійні. Соціальні труднощі зумовлені зміною місця мешкання, новими умовами життя, особливостями спілкування зі значним колом нових людей (науково-педагогічного працівниками, колегами, обслуговувальним персоналом); необхідність самостійно вести свій бюджет, влаштовувати власний побут, звикати до нового режиму і розпорядку дня та інше.

Труднощі зумовлені новими формами і методами учіння, особливостями організації самостійної роботи, контролю за нею з боку науково-педагогічних працівників. Тому науково-педагогічні працівники мають:

- ознайомити студентів із психолого-педагогічними особливостями організації навчання у вищій школі;
- допомогти в оволодінні методами і прийомами навчальної роботи;
- дотримуватися спеціальної методики читання лекцій для студентів-першокурсників у перші два-три місяці, поступово збільшуючи структуру і темп викладу;
- навчити студентів прийомів слухати лекцію, записувати її змісту, методики підготовки до семінарських, практичних і лабораторних занять;
- чітко дозувати завдання на кожне заняття;
- толерантно здійснювати контроль й оцінювання самостійної роботи та ін.

Професійні труднощі, як правило, виявляються в розчаруванні окремих студентів у своєму професійному виборі. Тому науково-педагогічні працівники повинні роз'яснити процес оволодіння спеціальністю, їх перспективністю і значущістю.

Якщо навчальний матеріал опрацьовується власноручно, самостійно (індивідуально) виконується завдання від його постановки до аналізу отриманих результатів, то засвоюється не менше 90 відсотків інформації.

Саме тому вища школа поступово, але неухильно переходить від передачі інформації до керівництва навчально-пізнавальною діяльністю, формування у студентів навиків самостійної творчої роботи.

Слід послідовно збільшувати об'єми самостійної роботи від триместру до триместру в міру оволодіння студентами навиками

самоосвіти, розширювати використовувані форми самостійної роботи, послідовно переходячи від простих до складніших (виступ на практичному занятті, реферат, курсова робота, дипломна робота).

Постійно підвищувати творчий характер виконуваних робіт, активно включати в них елементи узагальнення практичного досвіду, наукового дослідження. Підсилювати їх самостійний характер.

Самостійна робота студентів, підходи до якої потребують докорінних змін, на сучасному етапі повинна стати основою вищої освіти, важливою частиною процесу підготовки фахівців.

Як складне педагогічне явище - це особлива форма навчальної діяльності, спрямована на формування самостійності студентів і засвоєння ними сукупності знань, вмінь, навиків, що здійснюється за умови запровадження відповідної системи організації всіх видів навчальних занять.

III. Характеристики самостійної роботи студента

Мета самостійної роботи студентів двоєдина: формування самостійності як риси особистості і засвоєння знань, умінь, навиків.

Головна роль самостійних робіт студентів природничо-географічної спеціальності полягає в набутті учнями умінь самотужки оволодіти новими знаннями й застосовувати їх у практичній діяльності.

Організаційними ознаками самостійної роботи є:

- наявність завдань для самостійної роботи;
- надання спеціального часу для їх виконання; планування методів, засобів і форм самостійної роботи;
- здійснення студентами навчальної діяльності (колективної чи індивідуальної), їхня активність при цьому;
- самоконтроль і поточний контроль;
- управління цією роботою з боку викладача;
- наявність очікуваних результатів.

Значущість самостійної роботи студента визначають ряд чинників, серед яких найбільш важливими є:

- самостійний характер роботи студента за матеріалом;
- різноманіття форм діяльності студентів у процесі пошуку найбільш вагомих і поглиблених знань при вивченні предмету;
- самостійна робота формує у майбутнього спеціаліста відповідну мотивацію та навички самоосвіти, які будуть його супроводжувати все життя;

- самостійна робота визначає рівень засвоєння студентом знань на лекціях, семінарських та практичних заняттях.

Саме в процесі самостійного опрацювання матеріалу студент бачить ті прогалини в знаннях, які йому слід ліквідувати першочергово, тому, що в іншому разі вони можуть стати серйозною перешкодою до опанування певної теми та всього матеріалу в цілому.

Основними функціями самостійної роботи студентів є:

- пізнавальна;
- самостійна;
- прогностична;
- коригуюча;
- виховна.

Пізнавальна функція визначається засвоєнням студентом систематизованих знань з дисциплін. Самостійна функція - це формування вмінь і навиків, самостійного їх оновлення і творчого застосування. Прогностична функція є вмінням студента вчасно передбачати й оцінювати як можливий результат, так і саме виконання завдання. Коригуюча функція визначається вмінням вчасно коригувати свою діяльність. Виховна функція - це формування самостійності як риси характеру.

Зміна концептуальної основи й розширення функцій самостійної роботи студента не тільки веде до збільшення її обсягу важливості, а й викликає зміну у взаємовідносинах між викладачем і студентом як рівноправними суб'єктами навчальної діяльності, тобто коригує всі психолого-педагогічні (організаційні, методичні) засоби забезпечення самостійної роботи студентів.

Усе це ставить вимоги до пошуків таких форм навчальної роботи у ВНЗ, коли допомога і контроль з боку викладача не пригнічуватимуть ініціативи студента, а привчатимуть його самостійно вирішувати питання організації, планування, контролю за своєю навчальною діяльністю, виховуючи самостійність, як особисту рису характеру.

Самостійна робота студентів з дисципліни навчального плану забезпечує:

1. Системність знань та засобів навчання;
2. Володіння розумовими процесами;
3. Мобільність і критичність мислення;
4. Володіння засобами обробки інформації;
5. Здібність до творчої праці.

Перехід до модульної побудови змісту навчання передбачає інтеграцію різних видів і форм навчання, які підпорядковуються загальній темі навчального предмета. Для кожного змістового модуля формують набір довідкових та ілюстративних матеріалів, які студент одержує перед початком вивчення. Також додають список рекомендованої літератури. Кожен студент переходить від одного змістового модуля до іншого в міру засвоєння матеріалу і проходить етапи поточного контролю.

Щодо студентів заочної форми навчання (ЗФН), то вони здебільшого вивчають матеріал самостійно впродовж семестру, тобто самостійно відпрацьовують теми лекцій, а також семінарських, практичних і лабораторних занять.

Для них на початку кожного семестру проводять настановну сесію, під час якої начитують лекції та проводять деякі семінарські, практичні і лабораторні заняття.

Науково-педагогічний працівник зобов'язаний ознайомити студентів ЗФН під час настановної сесії з актуальністю, метою і завданнями вивчення навчальної дисципліни, її місцем, роллю і значенням у професійній підготовці, визначити загальний обсяг навчальної дисципліни та обсяг розділів і тем на поточний семестр; роздати програму навчальної дисципліни та робочу навчальну програму; пояснити зміст і структуру тематичного плану, послідовність вивчення розділів і тем; пояснити методику самостійного відпрацювання семінарських, практичних і лабораторних занять; ознайомити з питаннями, які винесено на іспит чи залік; подати головну і додаткову літературу до кожної теми; уточнити форми і методи контролю знань студентів ЗФН; повідомити графік проведення консультацій під час настановної сесії та в період до заліково-екзаменаційної сесії; розкрити методику самостійного опрацювання розділів і тем навчальної дисципліни на цей семестр та ін.

З огляду на рівень прояву творчості студентів виокремлюють:

а) репродуктивну самостійну роботу, що здійснюється за певним зразком (розв'язування типових задач, заповнення схем, таблиць, виконання тренувальних завдань, що вимагають осмислення, запам'ятовування і простого відтворення раніше отриманих знань);

б) реконструктивну самостійну роботу, яка передбачає слухання і доповнення лекцій викладача, складання планів, конспектів, тез та ін.

в) евристичну самостійну роботу спрямовану на вирішення проблемних завдань, отримання нової інформації, її структурування і використання в нових ситуаціях (складання опорних конспектів, схем-конспектів, анотацій, побудову технологічних карт, розв'язання творчих завдань).

г) дослідницьку самостійну роботу, яка орієнтована на проведення наукових досліджень (експериментування, проектування приладів, макетів, теоретичні дослідження та ін.).

За рівнем обов'язковості виокремлюють:

а) обов'язкову, окреслену навчальними планами і робочими програмами (виконання домашніх завдань, підготовка до лекцій, практичних робіт та різновиди завдань, які виконуються під час ознайомлювальної, навчальної, виробничої, переддипломної практики; підготовка і захист дипломних та курсових робіт);

б) бажану (участь у наукових гуртках, конференціях, підготовка наукових тез, статей, доповідей, рецензування робіт інших студентів тощо);

в) добровільну (участь у різноманітних конкурсах, олімпіадах, вікторинах, виготовлення наочності, підготовка технічних засобів навчання).

У ході самостійної роботи, що планується з кожної навчальної дисципліни, студент може:

- освоїти теоретичний матеріал з дисципліни, що вивчається (освоєння лекційного курсу, а також освоєння окремих тем, окремих питань тем, окремих положень і т. д.);

- закріпити знання теоретичного матеріалу, використовуючи необхідний інструментарій практичним шляхом (вирішення задач, виконання розрахунково-графічних робіт (РГР), виконання контрольних робіт, тестів для самоперевірки);

- застосувати отримані знання і практичні навички для аналізу ситуації і вироблення правильного рішення (підготовка до групової дискусії, підготовлена робота в рамках ділової гри, «кейс стаді» (метод ситуацій), письмовий аналіз конкретної ситуації, розробка проектів і т. д.);

- застосувати отримані знання і уміння для формування власної позиції, теорії, моделі (написання випускної, дипломної роботи, науково-дослідної роботи студента).

Перераховані типи самостійної роботи відповідають наявним чотирьом рівням навчання:

1 Навчання як отримання знань, коли студент «знає про».

2 Формування в процесі навчання розуміння студентом предмету вивчення. Студент «знає як», тобто може зіставити різні ідеї, має уявлення про тенденції розвитку, взаємозв'язок ідей, може співвіднести ці ідеї зі своїми власними уявленнями.

3 Уміння застосувати вивчені ідеї, при необхідності їх моделювати відповідно до власного контексту і знаходити найбільш доречні рішення. Студент «уміє застосувати своє знання як».

4 Навчання як розвиток особистості – найбільш софістичний рівень навчання, при якому той, хто навчається, усвідомлює себе частиною світу, що вивчається ним, у якому він збирається діяти. У цьому випадку передбачається, що той, хто навчається, змінюватиме свій контекст, вироблятиме власні моделі.

Умовно самостійну роботу студентів можна розділити на базову і додаткову. Базова самостійна робота (БСР) забезпечує підготовку студента до поточних аудиторних занять і контрольних заходів для всіх дисциплін навчального плану. Результати цієї підготовки виявляються в активності студента на заняттях і як виконані контрольні роботи, тестові завдання, зроблені доповіді й інші форми поточного контролю.

Базова СРС може включати такі види робіт:

- робота з лекційним матеріалом, що передбачає опрацювання конспекту лекцій і навчальної літератури;
- пошук (підбір) і огляд літератури і електронних джерел інформації з індивідуально заданої проблеми курсу;
- виконання домашнього завдання або домашньої контрольної роботи, що передбачають вирішення задач, виконання вправ і т. п., що видаються на практичних заняттях;
- переклад текстів з іноземних мов;
- вивчення матеріалу, винесеного на самостійне опрацювання;
- практикум з навчальної дисципліни з використанням програмного забезпечення;
- підготовка до лабораторних робіт і до практичних і семінарських занять;
- підготовка до контрольної роботи і колоквіуму;
- підготовка до заліку і атестацій;
- написання реферату із заданої проблеми.

Додаткова самостійна робота (ДСР) направлена на поглиблення і закріплення знань студента, розвиток аналітичних навичок з проблематики навчальної дисципліни. ДСР може включати такі види робіт:

- підготовка до модулю, заліку, іспиту;
- виконання розрахунково-графічної роботи;
- виконання курсової роботи або проекту;
- дослідницька робота і участь у наукових студентських конференціях, семінарах і олімпіадах;
- аналіз наукової публікації з наперед визначеної викладачем теми;
- аналіз статистичних і фактичних матеріалів за заданою темою, проведення розрахунків, складання схем і моделей на основі статистичних матеріалів;
- виконання випускної роботи бакалавра, кваліфікаційної роботи магістра або дипломного проекту спеціаліста.

За деякими видами СРС формуються завдання, які, як правило, припускають:

- цільову установку;
- мінімально необхідний зміст самостійної роботи;
- вказівки про форму представлення виконаної роботи (реферат, звіт, пояснювальна записка, результати експерименту, креслення, таблиці, розроблений і спроектований макет і т. д.);
- інформацію про форму і час звітності (захист звіту на занятті, захист проекту у встановлений на кафедрі час, участь у практичних або семінарських заняттях, написання контрольної роботи за розкладом, здача виконаного завдання на перевірку викладачеві або перевірка викладачем у ході заняття, виступ на розширеному семінарі, участь у наукових студентських конференціях і т. д.);
- спосіб оцінювання виконання завдання в рамках кредитово-модульної системи.

Залежно від предмету вивчення самостійна робота може включати всі вищезазначені види СРС або їх частини в найрізноманітніших співвідношеннях.

- Вивчення нового матеріалу: читання та конспектування літературних джерел інформації; перегляд відеозаписів; прослуховування лекцій магнітних записів; інші види занять.

- Поглиблене вивчення матеріалу: підготовка до контрольних, практичних, лабораторних робіт, колоквиумів, семінарів; виконання типових задач; інші види занять.

- Вивчення матеріалу з використанням елементів творчості: проведення лабораторних робіт з елементами творчості; розв'язання нестандартних задач; виконання розрахунково-графічних робіт і курсових проектів; участь у ділових іграх і в розборі проблемних ситуацій; складання рефератів, доповідей, інформацій з заданої теми; інші види занять.

- Вдосконалення теоретичних знань і практичних навичок в умовах виробництва: навчальні практикуми, робота на філіях кафедр; усі види практик; дипломне проектування; інші види занять.

Традиційно СРС проводиться за такими формами:

- індивідуальні (реферативні повідомлення, курсове, дипломне проектування, самостійна науково-дослідницька робота, індивідуальні консультації, олімпіади тощо)

- групові (проектне та проблемне навчання, навчання у співпраці, ігрове проектування, групові консультації, факультативні заняття, заняття в гуртках);

- масові (проектне навчання, програмоване навчання).

У сучасній педагогічній практиці серед найефективніших методів самостійної роботи студентів, що сприяють індивідуалізації та інтенсифікації навчального процесу, слід виділити:

- проблемно-пошукові методи;
- метод проектного навчання;
- методи колективної розумової діяльності;
- метод застосування новітніх інформаційно-комунікаційних технологій у навчанні.

Ми акцентуємо увагу не на всебічному розгляді цих методів, а на аналізі основних принципів, правил формування та використання найбільш ефективних методів для організації самостійної роботи студентів педагогічного коледжу. Аналізуючи подану класифікацію, слід відзначити таку характерну рису, як умовність. Так, на думку А. Смолкіна, більшість методів активного навчання має багатофункціональне значення в навчальному процесі.

Проблемно-пошукові методи спрямовані на активізацію пізнавальної діяльності студентів. Застосування цих методів спонукає студентів до проведення самостійних досліджень, підвищує мотивацію подальшої роботи, сприяє розвитку логічного мислення,

як наслідок, розвитку творчої самостійної діяльності студентів. Ідеальним результатом навчання за проблемно-пошуковими методами є вироблення вмінь раціонально застосовувати всі складові системи цих методів у розвитку та взаємозв'язку.

Метод проектного навчання спрямований на досягнення прогнозованих результатів самостійної роботи. Використання цього методу недоцільне та неможливе без чіткого визначення дидактичних завдань, які студенти вирішують у навчальній діяльності за різними типами проектів. Упровадження методу в навчальний процес потребує певних затрат часу на попередню підготовку. Основними вимогами до використання методу проектів є:

- колективна та індивідуальна діяльність студентів;
- постановка проблеми, яка потребує комбінованих знань студентів щодо планування дій, спрямованих на розв'язання;
- використання науково-дослідницьких методів;
- складання плану роботи над проектом;
- фіксування проміжних результатів;
- результати застосування методу проектів повинні мати навчальну практичну значущість.

Сутність методів колективної розумової діяльності полягає в колективній творчості з метою вирішення певних завдань підвищеної складності. Застосування цих методів сприяє підвищенню рівня інтелектуального розвитку, виявленню творчих здібностей студентів, розвитку творчого мислення, підвищенню рівня самостійності, формуванню навичок колективної роботи, поліпшенню комунікативних навичок, емоційного стану студентів. Методи колективної розумової діяльності вирізняються новизною, більшою мобільністю у виборі напрямів розв'язання проблеми, більшою самостійністю й творчістю її учасників, комплексним підходом до розв'язання проблеми.

Використання методів застосування комп'ютерних технологій у навчанні має певні особливості. Значне поширення та необхідність їх використання в процесі підготовки фахівців зумовили виділення їх в окрему групу сучасних методів навчання. Сьогодні форми і методи самостійної роботи тісно пов'язані з використанням комп'ютерних технологій, які, безперечно, підвищують ефективність засвоєння студентами навчального матеріалу, сприяють розвитку розумових, творчих здібностей студентів; підвищують їхню зацікавленість та активність в оволодінні знаннями. Використання нових технологій

дає змогу вирішити певні дидактичні завдання, що постають перед сучасним викладачем під час організації самостійної роботи студентів. Методи застосування комп'ютерних технологій у навчанні надають можливість диференціації, поглиблення індивідуалізації навчання, розширення можливостей інформаційних, контролю та самоконтролю, використання творчих завдань.

Безумовно, використання інформаційних технологій не означає відмови від традиційних засобів навчання, але ускладнення, що виникають у процесі адаптації людини в сучасному світовому просторі, необхідність володіння сучасним фахівцем технічними засобами вимагає, в свою чергу, більш широкого впровадження методів комп'ютерних технологій у навчання.

IV. Розподіл самостійної роботи зміст та завдання

Студент, що приступає до вивчення навчальної дисципліни, отримує інформацію про всі види самостійної роботи по курсу з виділенням БСР і ДСР. Об'єм і види самостійної роботи встановлюються навчальним планом, а також робочими програмами дисциплін (у відповідності з вимогами нормативних документів до робочих програм дисциплін).

БСР студента повинна бути розмежована за темами дисципліни, що вивчаються, і її об'єм повинен бути визначений годинами, відведеними в навчальній програмі.

Студент має оволодіти методикою самостійної роботи та відпрацювання лекційного заняття.

4.1. Орієнтовна методика відпрацювання теми лекційного заняття

У системі різних форм навчально-виховної роботи у вищих закладах освіти особливе місце належить лекції, коли викладач подає студенту основну інформацію, навчає студента думати, аналізувати, допомагає опанувати знання, спрямовує самостійну роботу.

Зв'язок лекції і самостійної роботи студента розглядається у таких напрямках:

- лекція як головна початкова ланка, визначає зміст та обсяг самостійної роботи студента;
- методичні прийоми викладання лекцій активізують самостійну роботу студента;
- самостійна робота студента сприяє поглибленому засвоєнню теми на базі прослуханої лекції.

Перший етап самостійної роботи студента починається зі слухання і записування лекції. Правильно складений конспект лекції - найефективніший засіб стимулювання подальшої самостійної роботи. Студент повинен чітко усвідомити, що конспект - це короткий тезисний запис головних положень матеріалу, що вивчається, оскільки робота над ними потребує значних зусиль: усвідомлювати зміст лекції; систематизувати і групувати одержані знання в конспектах; уміти творчо осмислювати матеріал лекції у процесі самостійної роботи та ін. Складання та вивчення конспекту - перший етап самостійної роботи студента над вивченням теми чи розділу. Конспект допомагає в раціональній підготовці до практичних та семінарських занять, у виконанні практичних завдань, заліку (іспиту), вказує напрямок і обсяг подальшої роботи з інформаційними джерелами.

Готуючись до лекції, студент повинен також опрацювати матеріал опорного конспекту лекцій з дисципліни, матеріал рекомендованих підручників та навчальних посібників, інших інформаційних джерел. На лекціях висвітлюються лише основні теоретичні положення та найбільш актуальні проблеми.

Під час опрацювання лекційного заняття студентам необхідно ознайомитися зі змістом попередньої лекції для встановлення логічного зв'язку з наступною; намагатися осмислювати матеріал у процесі його викладення; уважно слухати науково-педагогічного працівника, виокремлювати головне, суттєве та відсіювати другорядне та ін.

Лекційний матеріал необхідно конспектувати. Тому науково-педагогічні працівники мають формувати вміння правильно вести конспект. Для цього треба навчитися швидко писати, завдяки використанню умовних позначень і скорочень окремих слів і фраз.

Студентові важливо вміти здійснювати своєрідну «фільтрацію» навчального матеріалу, виокремлювати основне й витіснити другорядне, крім того, головне ще й узагальнювати та систематизувати. Треба знати, що головні думки, на відміну від другорядних, зазвичай викладачі підкреслюють інтонацією, сповільненим темпом мовлення. Для систематизації студент має вміти виокремлювати вузлові питання, узагальнювати й логічно осмислювати послідовність та взаємозв'язок окремих компонентів лекції.

Конспектуючи лекцію, треба повністю записувати назву теми, план, рекомендовану літературу. Особливу увагу необхідно приділяти записам правил, цитат, формул, схем тощо.

Складання плану прочитаного. План - короткий, логічно побудований перелік запитань, який розкриває зміст прочитаного. Щоб скласти план студент повинен виділити головні думки, встановити зв'язки, співвідношення між ними, чітко і коротко сформулювати висновки.

Складання тез. Тези (гр. thesis - положення, твердження): 1) положення, висловлені в книзі, доповіді, статті, виписані своїми словами і розміщені в логічній послідовності. 2) коротко сформульовані положення (ідеї) доповіді, статті, лекції тощо.

Тези виражають сутність, але не наводять фактів і прикладів. Окремі тези можуть бути виписані у вигляді цитат. Вміло складені тези впливають одна з одною. Щоб не ускладнювати у майбутньому пошук за своїми записами потрібних місць у першоджерелі, корисно у контексті, при складанні плану тез давати посилання на сторінки оригіналу. Бажаним завершенням тез є власні висновки студента.

Конспектування - це стислий письмовий виклад прочитаного матеріалу, лекції, статті. Конспект містить приклади, доведення, аргументи, власні думки тощо. Наразі студенти звикають використовувати як конспект ксерокопії сторінок першоджерел. Такий підхід не сприяє глибокому засвоєнню навчального матеріалу, розвитку критичного мислення, формуванню власної точки зору. Тому слід рекомендувати студентам при використанні ксерокопій відводити широкі поля, на яких висловлювати своє відношення до опрацьованих матеріалів за допомогою коротких коментарів, знаків «?», «!», підкреслювань різним кольором тощо.

Конспектування є процесом розумового переосмислення і письмової фіксації прочитаного тексту. Внаслідок конспектування з'являється запис, який допомагає його автору негайно чи через деякий час за необхідною швидкістю відтворити отриману раніше інформацію, «Хто записує, той читає двічі» - вважали давні римляни. Сама етимологія слова «конспект» (лат. conspectus - огляд) дає ключ до розуміння суті його як продукту діяльності. До конспектування слід приступати лише після загального ознайомлення зі змістом першоджерела, засвоєння зв'язку між основними думками, положеннями, головною ідеєю твору.

Анотація (лат. *annotatio* - зауваження, примітка) - коротка (10-20 рядків) узагальнююча характеристика книги або статті, що може містити їх короткий зміст та оцінку і слугує для орієнтування в пошуках потрібного матеріалу. Для складання анотації слід уважно прочитати книгу, визначити кому вона адресована, ким і з якою метою може бути використана. Анотації складаються за наступною формою: прізвище та ініціали автора; назва наукової праці, вид роботи (стаття, рукопис, монографія, підручник, дисертація тощо), місто, рік, видавництво, обсяг у сторінках, основні ідеї, результати та висновки друкованої праці.

Цитата (лат. *cito* - наводжу) дослівно відтворений фрагмент першоджерела з указівкою на автора, повну назву його роботи, місце, рік видання і сторінку. Цитування використовують для підтвердження власної думки.

Виписування незрозумілих слів з наступним поясненням їх значення. Працюючи над науковою літературою та з Інтернет-ресурсами, студент іноді вперше зустрічається з термінами, значення яких йому невідоме. Корисно спочатку виписувати ці слова, а потім за довідковою літературою уточнювати їх зміст і робити відповідний запис. Така робота позитивно впливає на поліпшення культури мови, збагачення лексичного запасу та оволодіння науковою термінологією.

Рецензія (лат. *recensio* - огляд, обстеження) - коротка критична оцінка наукової доповіді, статті, реферату, наукової роботи, лекції. У рецензії здійснюється аналіз позитивних сторін і недоліків прочитаного, пропонуються аргументовані рекомендації щодо можливого удосконалення змісту чи форми подання. Рецензію слід підкріплювати науково обґрунтованими доказами, фактами, поясненнями.

Реферування (від лат. *refero* - повідомляю) - це письмовий огляд наукових та інших джерел з обраної теми або стислий виклад у письмовому вигляді змісту наукової праці. Студентам слід пояснити, що у рефераті необхідно не лише висвітлити необхідну наукову інформацію, а й продемонструвати своє відношення до неї. Реферат має засвідчити ерудицію дослідника, його вміння самостійно аналізувати, класифікувати та узагальнювати. Реферат може містити аналіз і критику відповідних теорій, тобто реферат - це самостійна творча робота студента, що засвідчує його знання з певної теми, розуміння основних підходів до вирішення конкретної проблеми, а також відображає власні погляди майбутнього фахівця та демонструє

його вміння аналізувати і осмислювати явища і процеси на основі теоретичних знань.

Організація самостійної роботи проходить у два етапи а) початкова організація, що передбачає безпосередню участь викладача у діяльності студентів з виявленням причин появи помилок; б) самоорганізація, що не вимагає безпосередньої участі викладача у процесі самостійного формування знань студентів.

В організації самостійної роботи студентів особливо важливим є правильне визначення обсягу і структури змісту навчального матеріалу, що виносить на самостійне опрацювання, а також необхідне методичне забезпечення їхньої самостійної роботи. Методичне забезпечення такої праці студентів включає програму діяльності, варіативні завдання, нестандартні завдання з урахуванням індивідуальних можливостей кожної особистості. Створюючи систему самостійної роботи студентів, необхідно, по-перше, навчити їх вчитися (це потрібно робити з перших занять у вищому закладі освіти, наприклад, при вивченні курсу «Основ технологій виробництва») і, подруге, ознайомити з психофізіологічними основами розумової праці, технікою її наукової організації.

- вивчити програму навчальної дисципліни та робочу навчальну програму;
- визначити місце теми цієї лекції в структурі навчальної дисципліни за тематичним планом;
- з'ясувати всі питання, які необхідно вивчити;
- вивчити навчальний матеріал, який є в конспекті, уточнити обсяг відсутнього матеріалу на основі контрольних питань, завдань для контрольної роботи і питань, винесених на іспит (див. програму навчальної дисципліни та робочу навчальну програму);
- визначити літературу, в якій є необхідний навчальний матеріал, та послідовність його засвоєння;
- кожен навчальний матеріал опрацювати в такий спосіб:
  - а) прочитати його в динаміці, щоб зрозуміти загальну сутність;
  - б) вдруге прочитати навчальний матеріал, осмислюючи кожне слово і речення;
  - в) за третім разом виокремити основні поняття, сутність явищ і процесів, їх структуру і зміст, а також зв'язки між ними;
  - г) записати все це в конспект;
  - д) установити зв'язок із попереднім навчальним матеріалом;
  - е) самостійно відповісти на всі контрольні питання з цієї теми.

Теми, які виносяться на самостійну роботу з дисципліни «Географія світового господарства»

Змістовий модуль I. Світове господарство як складова глобальної соціально-економічної системи.

Тема 1. Світове господарство та його структура.

Поняття світового господарства. Галузева, функціональна і територіальна структура світового господарства. Закони, закономірності і принципи розвитку та розміщення світового господарства. Система національних рахунків. Стадії економічного розвитку. Міжнародний географічний поділ праці.

Тема 2. Розвиток світового господарства в умовах глобалізації. Сутність глобалізації. Рівні глобалізації. Фактори розміщення господарства в умовах глобалізації. Транснаціональні корпорації. Розвиток міжнародних економічних відносин. Регіональні інтеграційні утворення.

Тема 3. Типологія країн за рівнем соціально-економічного розвитку.

Основні методологічні підходи до визначення типів країн за рівнем розвитку. Розвинуті країни: найрозвинутіші країни; високорозвинені країни; середньорозвинені країни. Країни, що розвиваються: з високим і середнім доходом; з доходом нижче середнього; з низьким доходом; з дуже низьким доходом; найменш розвинені.

Змістовий модуль II. Галузева і територіальна структура світового господарства.

Тема 1. Природно-ресурсний потенціал світового господарства.

Природно-ресурсний потенціал (ПРП) як фактор виробництва. Мінерально-ресурсний потенціал. Земельно-ресурсний потенціал. Водно-ресурсний потенціал. Рослинний ПРП. Рекреаційний потенціал. Ресурси Світового океану.

Тема 2. Промисловість світу.

Основні зрушення у структурі світової промисловості. Тенденції розвитку та розміщення галузей промисловості: паливної, електроенергетики, чорної і кольорової металургії, машинобудування, хімічної, лісової, будівельних матеріалів, легкої, харчової.

Тема 3. Сільське господарство світу.

Сільськогосподарське виробництво в системі світового господарства. Структура світового сільськогосподарського

виробництва. Форми сільськогосподарського використання земель. Географія рослинництва світу. Географія тваринництва світу.

Тема 4. Інфраструктура світового господарства

Інфраструктура в системі світового господарства. Транспортна система світу. Залізничний, автомобільний, авіаційний, морський, трубопровідний транспорт світу. Світова система зв'язку. Соціальна інфраструктура.

4.2. Орієнтовна методика відпрацювання тем лабораторного заняття

Адже саме через них здійснюється дотримання одного з провідних принципів дидактики – принципу зв'язку теорії з практикою. Лабораторна робота – це форма навчального заняття, при якому слухач під керівництвом викладача особисто проводить натурні чи імітаційні експерименти або досліди з метою практичного підтвердження окремих теоретичних положень даної навчальної дисципліни, набуває практичних навичок роботи з лабораторним устаткуванням, обладнанням, обчислювальною технікою, відповідною апаратурою, оволодіває методикою експериментальних досліджень у конкретній предметній галузі. Якщо лекція закладає основи наукових знань в узагальненій формі, то лабораторні заняття мають на меті розширити, уточнити ці знання, виробити професійні навички.

Лабораторні роботи мають особливо яскраву специфіку залежно від конкретної навчальної спеціальності, отже, на цю форму навчання більше впливають частинні методики, ніж загальнопедагогічні рекомендації. Саме практичне заняття проводиться у навчальному закладі або на місцях практики студентів і має на меті навчити розв'язувати специфічні завдання за профілем спеціальності.

Лабораторні заняття розвивають наукове мислення та мову студентів, дають змогу перевірити їх знання, у зв'язку з чим вправи, семінари, лабораторні роботи є важливим засобом достатньо оперативного зворотного зв'язку.

Тема 1. Природно-ресурсний потенціал світового господарства.

Пояснити значення природно-ресурсного потенціалу світу для задоволення потреб народного господарства.

Зробити висновки та пояснити внутрішньогалузеву міжнародну спеціалізацію цих країн.

Таблиця 1

Обсяги зовнішньої торгівлі окремих країн світу (2018 р.)

Країни (товари)	Експорт	Імпорт
Японія (електроніка)	103,3 млрд. дол.	72,6 млрд. дол.
Великобританія (літальні апарати)	13,91 млрд. дол.	21,58 млрд. дол.
Німеччина (синтетичний каучук)	630 тис. т.	540 тис. т.
Таїланд (текстиль)	3,2 млрд. дол.	2,4 млрд. дол.
Іспанія (картопля)	270 тис. т.	760 тис. т.

Тема 2. Глобалізація та її вплив на географію світового господарства.

Підготувати доповідь на одну із запропонованих тем (на вибір):

1. Сутність і ознаки глобалізації. Зв'язок понять «інтернаціоналізація» і «глобалізація».

2. Зміни галузевої структури світового господарства під впливом глобалізації.

3. Зміни територіальної структури світового господарства під впливом глобалізації.

4. Особливості міжнародних економічних зв'язків в умовах глобалізації.

5. Зміни у структурі міжнародної торгівлі у зв'язку з глобалізацією.

6. ТНК як фактор і продукт глобалізації.

7. Інтеграційні процеси у світі. Найбільші економічні інтеграційні об'єднання.

Тема 3. Типологія країн за рівнем соціально-економічного розвитку.

1. На контурну карту нанести групи країн з різним рівнем соціально-економічного розвитку:

- найрозвинутіші країни;
- високорозвинуті країни;
- середньорозвинуті країни;
- країни, що розвиваються, з високим і середнім доходом;
- країни, що розвиваються, з доходом нижче середнього;
- країни, що розвиваються, з низьким доходом;
- країни, що розвиваються, з дуже низьким доходом;
- найменш розвинуті країни.

2. Розподілити країни світу за соціально-економічними типами, заповнити таблицю 3 за даними таблиці 2.

Таблиця 2

ВВП і чисельність населення країн світу

№	Країни	ВВП*, млн. дол.	Чисельність населення, тис. осіб	№	Країни	ВВП*, млн. дол.	Чисельність населення, тис. осіб
1.	Австралія	824900	18972	98	Маврикій	14060	1240
2.	Австрія	325000	8206	99	Мавританія	5947	3086
3.	Азербайджан	65410	8436	100	Мадагаскар	18120	18400
4.	Албанія	19920	3563	101	Македонія	17350	2045
5.	Алжир	240200	32531	102	Малаві	10510	11065
6.	Ангола	91290	11190	103	Малайзія	397500	26207
7.	Андорра	2770	70	104	Малі	13470	13580
8.	Антигуа і Барбуда	1526	68	105	Мальдіви	1586	300
9.	Аргентина	585000	39537	106	Мальта	21890	402
10.	Афганістан	35000	29929	107	Марокко	125300	33241
11.	Багами	8332	302	108	Маршаллові острови	115	56
12.	Бангладеш	228400	144319	109	Мексика	1578000	107449
13.	Барбадос	5317	280	110	Мозамбік	17020	19792
14.	Бахрейн	24500	667	111	Молдова	9821	3395
15.	Беліз	2444	250	112	Монако	976	35
16.	Бельгія	398700	10511	113	Монголія	8420	2835
17.	Бенін	12100	7460	114	Намібія	10720	1820
18.	Білорусь	105200	9712	115	Науру	60	13
19.	Болгарія	86320	7322	116	Непал	29040	27670
20.	Болівія	39440	9627	117	Нігер	8902	11665
21.	Боснія і Герцеговина	27730	4025	118	Нігерія	328100	140003
22.	Ботсвана	25680	1573	119	Нідерланди	687500	16360
23.	Бразилія	2030000	174600	120	Нікарагуа	15840	5128
24.	Бруней	19640	372	121	Німеччина	2863000	82310
25.	Буркіна Фасо	17200	12000	122	Нова Зеландія	111700	4173
26.	Бурунді	2896	7548	123	Норвегія	267000	4680
27.	Бутан	3359	672	124	ОАЕ	167300	4496
28.	В'єтнам	246600	83535	125	Оман	61610	2200
29.	Вануату	897	200	126	Пакистан	454200	162420
30.	Великобританія	2281000	60441	127	Палау	125	20
31.	Венесуела	368600	27730	128	Панама	34510	3230
32.	Вірменія	17150	3316	129	Папуа – Нова Гвінея	11940	5500
33.	Габон	20180	1389	130	ПАР	506100	47432
34.	Гаїті	11140	8121	131	Парагвай	27080	6347
35.	Гайана	2920	765	132	Перу	249500	27925
36.	Гамбія	2106	1367	133	Південна Корея	1312000	69024
37.	Гана	31330	21029	134	Польща	684500	38630
38.	Гватемала	62530	14655	135	Португалія	245000	10642
39.	Гвінея	10690	9467	136	Росія	2225000	142031

40.	Гвінея-Бісау	808	1416	137	Руанда	8440	7600
41.	Гондурас	30650	6975	138	Румунія	278400	22276
42.	Гренада	1108	96	139	Сальвадор	41650	6700
43.	Греція	351300	10964	140	Самоа	1029	185
44.	Грузія	20500	4661	141	Сан-Марино	850	29
45.	Данія	213600	5447	142	Сан-Томе і Прінсіпі	256	151
46.	Джібуті	1738	476	143	Саудівська Аравія	600400	24293
47.	Домініка	648	69	144	Свазіленд	5626	1170
48.	Домініканська Республіка	61790	8950	145	Сейшельські острови	1378	80
49.	ДР Конго	18840	63655	146	Сенегал	20600	10900
50.	Еквадор	98790	13850	147	Сент-Вінсент і Гренадіни	1042	117
51.	Екваторіальна Гвінея	15540	551	148	Сент-Кітс і Невіс	721	42
52.	Ерїтрея	3619	4401	149	Сент-Лусія	1794	162
53.	Естонія	29350	1324	150	Сербія	77280	10147
54.	Ефіопія	62190	75067	151	Сирія	87090	19043
55.	Єгипет	452500	77498	152	Сінгапур	244000	4483
56.	Замбія	15920	11261	153	Словаччина	109600	5431
57.	Зімбабве	2211	12747	154	Словенія	54670	2009
58.	Ізраїль	205700	7100	155	Соломонові острови	948	478
59.	Індія	3319000	1126000	156	Сомалі	5575	8228
60.	Індонезія	932100	241973	157	Судан	80710	38114
61.	Ірак	102300	26783	158	Сурінам	4073	438
62.	Іран	859700	70472	159	Східн. Тімор	2608	1040
63.	Ірландія	198500	4109	160	США	14580000	302000
64.	Ісландія	12140	309	161	Сьєрра- Леоне	3971	5880
65.	Іспанія	1378000	40847	162	Таджикистан	11820	7163
66.	Італія	1801000	58884	163	Таїланд	570100	65400
67.	Йемен	52050	20727	164	Тайвань	757200	
68.	Йорданія	27990	5760	165	Танзанія	48940	37849
69.	Кабо-Верде	1603	418	166	Того	5208	5000
70.	Казахстан	167600	15217	167	Тонга	526	110
71.	Камбоджа	25900	14071	168	Тринідад і Тобаго	23790	1323
72.	Камерун	39370	17795	169	Тувалу	15	11
73.	Канада	1336000	32932	170	Туніс	77000	10100
74.	Катар	57690	841	171	Туреччина	930000	71158
75.	Кенія	58880	36913	172	Туркменістан	26730	4952
76.	Киргизстан	10380	5146	173	Уганда	29040	26000
77.	Кіпр	36530	771	174	Угорщина	203900	10059
78.	Кірібаті	348	93	175	Узбекистан	64150	26851
79.	КНДР	40000	23600	176	Україна	359900	46434
80.	КНР	7800000	1317000	177	Уругвай	37190	3323
81.	Колумбія	407200	42954	178	Федеративні	277	108

					Штати Мікронезії		
82.	Коморські острови	1262	600	179	Фіджі	5079	905
83.	Конго	13230	4000	180	Філіппіни	327200	86241
84.	Коста-Ріка	45770	4327	181	Фінляндія	185500	5219
85.	Кот-д'Івуар	32180	16965	182	Франція	2097000	60180
86.	Куба	125500	11382	183	Хорватія	68980	4555
87.	Кувейт	130100	3100	184	ЦАР	3099	3800
88.	Лаос	12650	5924	185	Чад	15900	9749
89.	Латвія	39730	2270	186	Чехія	273700	10241
90.	Лесото	3092	1862	187	Чорногорія	5918	685
91.	Литва	59640	3485	188	Чилі	252900	15980
92.	Ліберія	1340	3283	189	Швейцарія	309900	7489
93.	Ліван	42270	3925	190	Швеція	358400	9112
94.	Лівія	74750	5765	191	Шрі-Ланка	81290	20060
95.	Ліхтенштейн	1786	34	192	Ямайка	20670	2651
96.	Люксембург	38560	454	193	Японія	4487000	127430
97.	М'янма	91130	42900				

Таблиця 3

Розподіл країн світу за соціально-економічними типами

Соціально- економічний тип	Країни	ВВП, млн. дол.	Чисельність населення, тис. осіб	ВВП на 1 особу, дол.	ВВП на 1 особу, дол. (для типу в середньому)
1	2	3	4	5	6
1. Найрозвинутіші країни	США Японія	14580000 4487000	302000 127430	59531,66 38428.53	
<i>Разом</i>					
2.					
3.					
4.					
5.					
6.					
7.					
8.					

- Розрахувати ВВП на 1 особу всіх країн світу, поділивши числові значення колонки 3 на відповідні числові значення колонки, одержані результати записати у колонку 5.

- Визначити середньодушовий ВВП для кожного соціально-економічного типу країн, поділивши сумарний ВВП кожного типу країн (колонка 3, рядок разом) на загальну чисельність населення цього типу (колонка 4). Одержані результати записати у колонку 6.

3. Побудувати та проаналізувати кругові секторні діаграми:

- частка соціально-економічних типів країн у світовому ВВП.
- розподіл населення за соціально-економічними типами країн.

Тема 4. Природно-ресурсний потенціал світового господарства.

1. На контурну карту нанести країни, які мають найбільші запаси:

- паливних ресурсів (вугілля, нафти, газу, урану) – по 10 країн;
- рудних ресурсів (залізних, марганцевих, хромових, алюмінієвих, титанових, мідних, свинцевих, цинкових, нікелевих, олов'яних руд, золота) – по 5 країн;
- нерудної сировини (фосфоритів і апатитів, калійних солей, сірки, алмазів) – по 5 країн.

Позначити ці мінерально-сировинні ресурси на контурній карті умовними знаками.

2. За даними табл. 4 розрахувати ресурсозабезпеченість окремих країн паливними мінеральними ресурсами за формулами:

Таблиця 4

Природні ресурси окремих країн світу (2018 р.)

Країни	Мінеральні ресурси	Запаси мінеральних ресурсів	Щорічний видобуток	Чисельність населення, тис. осіб	Ресурсозабезпеченість (1)	Ресурсозабезпеченість (2)
Саудівська Аравія	нафта	36,3 млрд. т.	515 млн. т.	24293		
США	нафта	4 млрд. т.	305 млн. т.	302000		
Росія	природний газ	43,3 трлн. м ³	664 млрд. м ³	142031		
Іран	природний газ	29,6 трлн. м ³	116,3 млрд. м ³	70472		
Китай	кам'яне вугілля	114,5 млрд. т.	1299 млн. т.	1317000		
ПАР	кам'яне вугілля	30,4 млрд. т.	224 млн. т.	47432		
Канада	залізні руди	26 млрд. т.	32,8 млн. т.	32932		
Індія	залізні руди	12 млрд. т.	180 млн. т.	1126000		
Марокко	фосфорити	5,9 млрд. т.	27,64 млн. т.	33241		
Бразилія	фосфорити	0,3 млрд. т.	6,19 млн. т.	174600		

3. За даними табл. 5 побудувати кругові секторні діаграми структури земельних ресурсів світу та окремих регіонів. Проаналізувати побудовані діаграми, зробити висновки щодо впливу структури земельних угідь на спеціалізацію господарства регіонів світу, зокрема на тип сільського господарства.

Структура земельних угідь світу та окремих регіонів

Регіони	Орні землі, сади, %	Луки і пасовища, %	Ліси %	Землі під населеними пунктами, промисловими об'єктами, транспортними магістралями, %	Малопродуктивні і непродуктивні землі, %
<i>Світ у цілому</i>	11	24	30	3	32
Європа	32	19	26	5	18
Азія	21	15	21	2	41
Африка	11	23	26	1	39
Північна Америка	12	18	33	3	34
Південна Америка	8	19	47	1	25
Австралія і Океанія	5	51	8	1	35

Тема 5. Промисловість світу.

1. За даними таблиці 6 побудувати кругові секторні діаграми галузевої структури промисловості окремих соціально-економічних типів країн. Проаналізувати побудовані діаграми, пояснити відмінності.

Таблиця 6

Галузева структура промисловості окремих соціально-економічних типів країн

Групи галузей	Типи країн			
	Високо-розвинені	Середньо-розвинені	Країни, що розвиваються: дохід нижче середнього	Найменш розвинені
Всього, %	100	100	100	100
Машинобудування і металообробка	37	20	15	17
Легка	17	19	21	27
Харчова	10	24	20	26
Будматеріали і деревообробка	12	13	13	10
Хімічна і нафтопереробка	7	8	14	5
Поліграфічна і паперова	2	4	3	3
Металургія	6	4	2	5
Добувна	7	6	10	5
Електро-газо-водопостачання	2	2	2	2

2. За даними таблиці 7 розрахувати:

- частку експорту продукції промисловості в її виробництві окремих країн світу;
- обсяги експорту продукції промисловості цих країн на 1 особу.

Одержані результати записати у таблицю 7. Проаналізувати експортні можливості цих країн.

Таблиця 7

Виробництво та експорт окремих видів промислової продукції країн світу

Країни	Обсяги виробництва	Експорт	Чисельність населення, тис. осіб	Експорт/обсяги виробництва, %	Експорт на 1 особу
Саудівська Аравія (нафта)	515 млн. т	393 млн. т	24290		
ПАР (кам'яне вугілля)	250 млн. т	67 млн. т	47432		
Росія (сталь)	61,5 млн. т	29,4 млн. т	142031		
Австралія (алюміній)	1,96 млн. т	1,7 млн. т	18972		
Японія (мідь)	1577 тис. т	460 тис. т	127430		
Казахстан (хроміти)	3,7 млн. т	1 млн. т	15217		
Індонезія (аміак)	4,4 млн. т	1,1 млн. т	241973		
Канада (кухонна сіль)	11,8 млн. т	4,4 млн. т	32932		
Бразилія (пиломатеріали)	24,4 млн. м ³	2,5 млн. м ³	174600		
Німеччина (папір)	23,32 млн. т	3,1 млн. т	82310		

3. За даними таблиці 8 розрахувати обсяги виробництва автомобілів на 1 особу в окремих країнах світу, одержані результати записати в таблицю.

Побудувати картосхему, на якій показати загальні обсяги виробництва автомобілів (картодіаграма) та обсяги виробництва автомобілів на 1 особу (картограма).

Проаналізувати картосхему, пояснити високий рівень автомобілебудування в окремих країнах.

Таблиця 8

Виробництво автомобілів в окремих країнах світу

Країни	Виробництво автомобілів, тис. шт.	Чисельність населення, тис. осіб	Виробництво автомобілів на 1000 осіб, шт.
Японія	11596	127430	
США	10781	302000	
Китай	8882	1317000	
Німеччина	6213	82310	
Південна Корея	4086	69020	
Франція	3019	60180	
Бразилія	2971	174600	
Іспанія	2890	40840	
Канада	2578	32930	
Індія	2307	1126000	
Мексика	2095	107440	
Великобританія	1750	60440	
Росія	1660	142030	
Італія	1284	58880	

Тема 6. Світове сільське господарство.

1. За даними таблиці 9 розрахувати:

- частку експорту сільськогосподарської продукції в її виробництві окремих країн світу;
- обсяги експорту сільськогосподарської продукції цих країн на 1 особу.

Одержані результати записати у таблицю 9. Проаналізувати експортні можливості цих країн.

Таблиця 9

Виробництво та експорт сільськогосподарської продукції в окремих країнах світу

Країни (продукція)	Валовий збір	Експорт	Чисельність населення, тис. осіб	Експорт/виробництво, %	Експорт на 1 особу, т
Канада (пшениця)	20,1 млн. т	17,6 млн. т	32932		
Індія (рис)	260,5 млн. т	6,2 млн. т	1126000		
Парагвай (соя)	6 млн. т	3,4 млн. т	6347		
Німеччина (картопля)	11,6 млн. т	1 млн. т	82310		
Австралія (бавовник-волокно)	720 тис. т	330 тис. т	18972		
Угорщина (соняшник)	1030 тис. т	450 тис. т	10059		
Колумбія	757 тис. т	638 тис. т	42954		

(кава)					
Великобританія (молоко)	14 млн. т	0,51 млн. т	60441		
Туреччина (вовна)	46 тис. т	17 тис. т	71158		
Іспанія (свинина)	3,44 млн. т	0,65 млн. т	40847		

2. На контурну карту світу нанести країни – найбільші виробники:

- зернових культур: пшениці; кукурудзи; рису; ячменю; сорго (по 10 країн);
- олійних культур: соняшнику, арахісу; маслин; сої; олійної пальми (по 10 країн);
- смакових культур: цукрової тростини; цукрового буряка; чаю; кави; какао; тютюну (по 10 країн);
- волокнистих культур: бавовнику; льону-довгунця; джуту; гевої (по 10 країн).

3. За даними таблиці 10 побудувати кругові секторні діаграми структури поголів'я худоби в окремих регіонах і країнах світу.

Порівняти побудовані діаграми, пояснити відмінності у структурі поголів'я.

Таблиця 10

Структура поголів'я худоби в окремих регіонах і країнах світу (у %)

Країни	Велика рогата худоба	Свині	Мала рогата худоба	Тяглова худоба	Всього
Західна Європа	71	16,7	8,9	3,4	100
США і Канада	82,5	9,5	1,4	6,6	100
Латинська Америка	76,3	5,3	6,3	12,1	100
Африка	69,7	0,8	14	15,5	100
Австралія і Нова Зеландія	59,6	1,2	38,2	1	100
Росія	70,3	11,4	12,2	6,1	100
Китай	50,6	30	8,2	11,2	100

Тема 7. Географія світового транспорту.

1. За даними таблиці 11:

- розрахувати густоту залізниць в окремих країнах світу. Одержані результати записати у табл. 10;
- побудувати картосхему, на якій вказати протяжність і густоту залізниць у даних країнах;
- пояснити відмінності у густоті залізниць даних країн.

Таблиця 11

Протяжність залізниць у провідних країнах світу

Країни	Протяжність залізниць, км	Площа території, тис. км ²	Густота залізниць, км/1000 км ²
США	226612	9363	
Росія	87157	17075,4	
Китай	75438	9597	
Індія	63221	3287,6	
Німеччина	48215	357	
Канада	48068	9976	
Австралія	38550	7687	
Аргентина	31902	2767	
Франція	29370	547	
Бразилія	29295	8512	
Японія	23474	377,8	
Польща	23072	312,7	
Україна	22473	603,7	
ПАР	20872	1219,9	
Італія	19460	301,2	
Мексика	17665	1972,6	
Великобританія	16567	244,8	
Іспанія	14974	504,8	
Казахстан	13700	2717,3	
Швеція	11528	450	

2. За даними таблиці 12:

- розрахувати густоту автомобільних доріг в окремих країнах світу. Одержані результати записати у табл. 12;
- побудувати картосхему, на якій вказати протяжність і густоту автомобільних доріг у даних країнах;
- пояснити відмінності у густоті автомобільних доріг даних країн.

Таблиця 12

Протяжність автомобільних доріг у провідних країнах світу

Країни	Протяжність автомобільних доріг, тис. км	Площа території, тис. км ²	Густота автомобільних доріг, км/1000 км ²
США	6465,8	9363	
Індія	3316,5	3287,6	
Китай	1930,5	9597	
Бразилія	1751,9	8512	
Японія	1197	377,8	

Канада	1042,3	9976	
Франція	951,5	547	
Росія	933	17075,4	
Австралія	813	7687	
Іспанія	681,2	504,8	
Німеччина	644,5	357	
Італія	487,7	301,2	
Туреччина	427	780,6	
Швеція	425	450	
Польща	424	312,7	
Великобританія	398,4	244,8	
Індонезія	391	1919,4	
ПАР	362,1	1219,9	

3. За даними таблиці 13:

- побудувати картосхему, на якій показати тоннаж флоту у даних країнах та частку національних суден;
- поясніть, чому невеликі морські держави (Панама, Ліберія, Багамські острови, Мальта та ін.) мають великий тоннаж морського флоту, фактично не маючи власних суден?

Таблиця 13

Зареєстрований морський торговий флот в окремих країнах світу

Країни	Тоннаж флоту, млн. т.	Частка національних суден, %
Панама	232,1	0
Ліберія	105,2	0
Багамські острови	55,2	0
Греція	55,1	92
Маршаллові острови	54,6	26
Гонконг	54,3	39
Сінгапур	51	30
Мальта	40,2	0
Китай	34,9	99
Кіпр	29,6	8
Норвегія	20,3	61
Південна Корея	16,5	96
Японія	15,1	100
Індія	14,2	98
Італія	13,3	92
Німеччина	13,2	99
Великобританія	12,8	44
США	12,4	83
Антигуа і Барбуда	10,4	0
Данія	10	97

Отже всі види групових (лабораторних) занять теж можна поділити за рівнем самостійної діяльності студентів:

- традиційне практичне заняття (низький рівень СРС), коли студенти виконують завдання на дошці, а інші переписують у зошит; або студенти по черзі відповідають на запитання, а інші слухають і доповнюють;
- практичне заняття за індивідуальним завданням (високий рівень СРС), що вимагає занадто багато часу для контролю за кожним студентом, якщо відсутні засоби програмованого навчання;
- нетрадиційні заняття (високий рівень СРС) у формі конференцій, дискусій, вікторин, колоквиумів із застосуванням ділових ігор.

Найбільш поширеним методом опрацювання самостійного програмного матеріалу студентами є робота під керівництвом викладача, коли студенти отримують методичні рекомендації з визначеною необхідною літературою, яку доцільно використати для підготовки даної теми. Тому дослідження організації самостійної роботи студентів обов'язково співвідноситься з роллю викладача-організатора. Водночас значна увага надається цілком самостійній роботі студентів, яка має переваги перед самостійною роботою під керівництвом викладача. На думку О. В. Аксьонової, переваги полягають у тому, що надано можливість студенту зробити глибокий і всебічний аналіз завдання; ознайомитися з різними точками зору на дану проблему; студент сам вибирає найбільш оптимальний для себе варіант опрацювання матеріалу. Автор наголошує, що навчання - це самоосвіта, яка ґрунтується на самостійній роботі студентів.

Лабораторні заняття мають відповідати таким вимогам:

- розуміння з боку студентів необхідності володіти базовими теоретичними знаннями;
- усвідомлення необхідності вироблення навичок і вмінь, що мають професійну спрямованість;
- забезпечення оптимальних умов для формування навичок і умінь (санітарно-гігієнічних, дидактичних, виховних);
- навчання студентів раціональних методів оволодіння навичками і вміннями;
- забезпечення самостійної діяльності кожного студента;
- дотримання систематичності й логічної послідовності у формуванні навичок і вмінь студентів;

- розроблення завдань для практичних занять з чіткою професійною спрямованістю;
- широке включення в систему практичних занять творчих завдань;
- систематичний контроль за виконанням практичних завдань;
- постійне заохочення практичної навчальної діяльності студентів.

Методика проведення практичних занять повинна сприяти відпрацюванню умінь і навичок виконання розрахунків, вирішення завдань, аналізу, використання обчислювальної техніки, нормативної та довідкової літератури. Студенти повинні вивчати ті методи розрахунків, з якими їм прийдеться зустрітися в професійній діяльності.

Підготовка практичного заняття включає добір типових і нетипових задач, завдань, ситуацій, питань, забезпечення їх методичними матеріалами, перевірку підготовки аудиторії, технічних засобів навчання. Перед їх початком потрібно ознайомити студентів з метою і завданням занять, вимогами, формами звітності.

Лабораторна робота повинна мати дослідницький характер, але в якій мірі дослідження здійснювати самостійно - залежить від підготовки класу, про що вирішує вчитель. Перед тим, як безпосередньо розпочати виконання лабораторної роботи, рекомендується продемонструвати всі етапи діяльності учнів у процесі її виконання з коротким аналізом дій. Звичайно при проведенні лабораторної роботи увагу звертають на досягнення основної дидактичної мети, розвиток вимірювальних навичок, навичок роботи з обладнанням, приладами.

Розглянемо коротко питання про оформлення лабораторної роботи. В зошитах для лабораторних записують:

- число, номер роботи згідно з програмою, назву та мету роботи;
- обладнання та оснащення;
- теоретичне обґрунтування роботи;
- таблицю, в яку заносять результати вимірювань та обчислень;
- оцінку похибок обчислень та вимірювань;
- роблять відповідні позначки на контурній карті України та Світу

- висновки за результатами роботи;
- відповіді на додаткові питання.

Оцінка роботи. Перш за все, бажано добитися, щоб учні самі критично оцінювали результати тих робіт, в яких є кількісні вимірювання. Як правило, отримані результати порівнюють з табличними значеннями тих же величин, це корисно, особливо, якщо учні «не підганяли» числа під потрібні величини.

Не за кожен програмну лабораторну роботу ставиться оцінка в журнал. Деякі роботи оцінюються вибірково. Спеціальною оцінкою можна оцінити навички вимірювання та обчислення, а також оформлення роботи.

V. Ведення термінологічного словника

Ведення термінологічного словника є частиною обов'язкової самостійної роботи з вивчення дисципліни.

У словник записують тлумачення тих понять та термінів, додаткових понять і положень, визначених викладачем або опрацьованих самостійно. Бажано до кожного з термінів після його опрацювання сформулювати власне визначення. Обов'язково вести перелік використаних при підготовці словника інформаційних джерел. Після кожного визначення обов'язково проставляють номер інформаційного джерела. Словник використовують для підготовки та проведення практичних занять, підготовки до складання заліку та самостійного опрацювання лекційного матеріалу.

Призначення словника зумовлює певні особливості його укладання. Так, при розробці тлумачного словника слід враховувати, що тлумачний термінологічний словник повинен, перш за все, служити довідковим посібником у конкретній галузі, відображати систему її понять та містити всі терміни, необхідні для наукової і практичної роботи фахівців. Він повинен відобразити в термінах нові поняття, які виникають у зв'язку з останніми досягненнями науки і техніки та дати визначення цим поняттям, що дозволить фахівцям правильно використовувати терміни, що позначають нові поняття. Якісний перекладний термінологічний словник повинен містити не лише слова та їх перекладні еквіваленти, але й визначення поняття, список тих синонімів, які є зіставними саме з даним поняттям (а не з іншим) у цій мові та в цій країні. Перекладний термінологічний словник також може включати короткий коментар, схеми, малюнки, формули.

У процесі створення і використання термінологічних словників було вироблено й апробовано два провідних підходи до способу упорядкування словника: алфавітний та тематичний. Останній полягає у виділенні понять певної галузі знань або діяльності та встановлення логічних зв'язків між цими поняттями, інакше кажучи, на основі термінологічної системи.

При створенні навчальних тематичних термінодовідників основним завданням є відбір тем, які актуальні для навчальних цілей. Як свідчать дослідження з дидактики, вивчення слів за темами має набагато кращий ефект, ніж вивчення окремих, не пов'язаних між собою слів. Таким чином, тематичний термінодовідник цілком виправдовує себе як цінний навчальний посібник.

Тематичний термінодовідник може мати різний обсяг, залежно від задуму укладачів. Це може бути великий термінодовідник, який включатиме максимум лексичних одиниць певної мови, а може бути укладений і на основі лексичного мінімуму, але при цьому використовується найбільш вживана і найбільш важлива лексика, знання якої необхідно для оволодіння мовою. Тематичний термінодовідник є термінодовідником активного типу, в який включено комунікативний матеріал, тобто користувач може одночасно з його допомогою вивчати розмовну мову. Тематичне згрупування дає можливість вивчати лексику системно, що сприяє її кращому запам'ятовуванню. Але переважна більшість тематичних термінодовідників не ставить собі за мету подавати детальну інформацію з граматики, як це роблять, наприклад, орфографічні, орфоепічні та інші словники, оскільки тематичні термінодовідники призначені для користувачів, які вже мають хоча б початкові знання з граматики мови, яку вони вивчають. Тому більшість тематичних термінодовідників не містять граматичний коментар до того чи іншого слова.

Можна виділити і кілька варіантів тематичного термінодовідника залежно від способу розміщення лексичного матеріалу у тематичних розділах. Найчастіше слова у тематичних розділах і групах розташовані без використання певних принципів чи схем - асоціативно, коли попереднє слово ніби «тягне» за собою наступне, таким чином розкриваючи тему чи підтему.

Відрізняються тематичні термінодовідники і оформленням. Окрім традиційних, друківаних на папері, існують комп'ютерні тематичні термінодовідники. Як показує практика, традиційна

лексикографія не може забезпечити постійно зростаючі потреби в науково-технічних словниках, тому комп'ютеризація укладання різноманітних словників наразі є дуже актуальною.

Автоматизація термінографічної роботи також значно скорочує терміни підготовки словника, полегшує науковцям пошук необхідного лінгвістичного матеріалу та допомагає уніфікувати всі структурні елементи словника.

До того ж, вільне і автоматичне формування посилань в базах даних і електронні швидкості проходження за посиланнями знімають як проблеми перевантаження словника, так і проблеми часу пошуку в ньому (внутрішня структура словника все одно не видима користувачу, вона може бути зовсім не алфавітною, користувач бачить лише кінцевий результат).

Вважаємо необхідним зупинитися на такому важливому аспекті, як вхідна і вихідна мова. Під вхідною мовою прийнято розуміти мову, з якої відбувається переклад. Мова, на яку перекладають - вихідна.

У традиційній лексикографії створення та використання словника з декількома вхідними мовами є досить проблематичним завданням. Як показує практика, такі словники друкуються вкрай рідко і не користуються великою популярністю через свій громіздкий розмір та нераціональну структуру. Для електронного термінологічного словника кількість вхідних і вихідних мов не створює складнощів. Цифровий формат дозволяє організувати кількість входів відповідно кількості мов, що використовуються в словнику і таку ж кількість виходів. При цьому користувачеві не доводиться витратити зусилля і час на пошук певного його слова і еквівалентів.

Специфіка роботи викладачів іноземних мов Національного університету харчових технологій полягає в тому, що починаючи з другого курсу студенти і викладачі мають справу з економічною та технічною літературою, що містить значну кількість термінів. Аналіз термінології окремих спеціальностей показує, що разом з однозначними термінами зустрічаються багатозначні терміни, терміни-синоніми, терміни-омоніми, що слід враховувати при навчанні перекладу, а також в перекладацькій роботі, особливо в перекладі з української мови на іноземну.

Особливі труднощі в перекладі представляє термінологія молодих наук і спеціальностей. Численні нові терміни, що відображають бурхливий розвиток науки та техніки наших днів, не

відразу знаходять своє місце в термінологічних словниках, внаслідок чого на перекладача чекають значні труднощі. Проте навіть існуючі термінологічні словники не вирішують тих проблем, що постають перед студентами та викладачами. Відсутність єдності в підготовці словників, а також неузгодженість між собою окремих параметрів безпосередньо позначаються на якості словника і ступеня ефективності його використання.

До переліку найбільш поширених недоліків існуючих термінологічних словників С.В. Гриньов відносить:

- спроби поєднання в межах одного словника декількох функцій, що створює значні складнощі для автора і спричинює незручності у користуванні такими словниками;
- суб'єктивність і випадковість у відборі термінів для словника, в результаті чого в словник не потрапляє багато потрібних і важливих термінів обраної предметної галузі, і, одночасно з цим, словник заповнюється «баластовим» матеріалом;
- невідповідність змісту та організації словникової інформації призначенню словника;
- відсутність єдності в структурі та інформаційному змісті;
- непридатність поширеного алфавітного принципу розташування лексики в словнику для виявлення існуючих зв'язків між поняттями, пошуку потрібного слова за семантичними ознакам, перевірки правильності відбору лексики та складання системного уявлення про поняття та терміни, виявлення структури і етимології термінів та низки інших цілей;
- відсутність у словниках необхідних вказівників;
- відсутність системності в описі термінів у словниках, що проявляється в неопрацьованості і повній відсутності посилань між взаємозв'язаними термінами;
- низький рівень використовуваних в даний час способів опису в словниках морфологічних і словотворчих характеристик термінів;
- неадекватність семантичного опису термінів (особливо багатозначних) в сучасних спеціальних словниках;
- невідповідність визначення значень термінів найважливішим логічним вимогам, неузгодженість між визначеннями споріднених термінів в межах одного словника, невідповідність між визначеннями термінів і значеннями, в яких ці терміни вживаються в інших словникових статтях того ж самого словника, неузгодженість

визначень одних і тих же термінів у різних типах спеціальних словників;

- відсутність одноманітності в організації матеріалу всередині словникових статей та виборі позначок і посилань.

На відміну від всіх названих недоліків, з якими ми абсолютно згодні, перше положення викликає деякі суперечності. Ми вважаємо, що поєднання в межах одного словника декількох функцій цілком можливо за умови, якщо мова йде про словник на електронному носії, здатному вміщати необмежений обсяг інформації та систематизувати її відповідно до правил гіпертексту.

Короткий термінологічний словник з «Географії світоовго господарства».

Апартеїд – крайня форма расової дискримінації, яка означає позбавлення певних груп населення, залежно від їхньої расової належності, політичних, соціально-економічних та цивільних прав, аж до територіальної ізоляції.

АСЕАН (Асоціація держав Південно-Східної Азії) – політико-економічне об'єднання, створене у 1967 р. Входять Індонезія, Малайзія, Сінгапур, Таїланд, Філіппіни, Бруней (з 1984 р.), В'єтнам, Лаос (1995 р.). Мета – сприяти економічному, соціальному і культурному розвитку країн-членів, ефективному співробітництву в промисловості, сільському господарстві, спільній зовнішньоекономічній діяльності, встановленню миру і стабільності у регіоні.

Біологічні ресурси – біомаса всіх живих організмів Землі. Розрізняють рослинні ресурси і ресурси тваринного світу.

ВВП (валовий внутрішній продукт) – сукупна вартість продукції підприємств галузей виробничої сфери та сфери послуг, виробленої на території країни, у т. ч. продукції підприємств, які належать іноземним власникам.

Вичерпні ресурси – ресурси надр і екосистеми поділяються на відновлювальні та невідновлювальні

Відновлювальні ресурси – ресурси вичерпні, які здатні до відновлення (лісові, рослинні, тваринний світ, земельні).

Вільна економічна зона – спеціальна зона з пільговими валютними і податковими режимами, в яких заохочується спільна з іноземними капіталами діяльність.

ВНП (валовий національний продукт) – вартість товарів і послуг, вироблених національними підприємствами, організаціями та

приватними особами за рік, незалежно від їхнього територіального розташування.

Водні ресурси – поверхневі і підземні води, які використовуються або можуть використовуватися в господарській діяльності (запаси річок, озер, підземні води; опріснені води морів).

Географічне середовище – частина земної природи, з якою людське суспільство безпосередньо взаємодіє у своєму житті і виробничій діяльності. Це необхідна умова життя і діяльності суспільства.

Геотермальні ресурси – запаси внутрішнього тепла землі, експлуатація яких економічно доцільна сучасними технічними засобами. Практичне значення мають гідротермальні ресурси (термальні води).

Гідроенергетичні ресурси – запаси енергії рік і водойм, що лежать вище рівня моря.

Депопуляція – зменшення кількості населення країни через низький природний приріст (звужене відтворення).

Депресивний стан підприємств – стан підприємств, які в минулому мали високий рівень розвитку, а потім з різних причин (брак природних ресурсів, попиту на продукцію, низька конкурентоспроможність продукції тощо) прийшли до занепаду.

Екологічна небезпека – ймовірність зруйнування середовища проживання людини, пов'язаних з нею рослин і тварин внаслідок неконтрольованого розвитку економіки, відставання технологій, природних і антропогенних аварій і катастроф, в результаті чого порушується пристосування живих організмів до умов існування

Екологічний ризик – ймовірність несприятливих для навколишнього середовища наслідків будь-яких антропогенних змін природних об'єктів і факторів.

Екологія людини – комплексна наука, що вивчає закономірності взаємодії людини з навколишнім середовищем, питання розвитку народонаселення, збереження і розвитку здоров'я, вдосконалення фізичних і психологічних можливостей людини.

Експорт – вивіз із країни товарів, технологій, капіталу, надання послуг.

Екстенсивний шлях розвитку – збільшення обсягів виробництва шляхом будівництва нових підприємств або освоєння нових земель у сільському, лісовому та рибному господарстві.

Енергетичні ресурси – сонячна енергія, космічна енергія, енергія морських припливів і відпливів, геотермальна, енергія тиску.

Етнос – угруповання людей, що виникло впродовж тривалого історичного часу за умов спільної території, мови і культури.

Євроленд – країни ЄС, в яких введена єдина валюта «євро», – Австрія, Бельгія, ФРН, Ірландія, Іспанія, Італія, Нідерланди, Португалія, Фінляндія, Франція, Люксембург, Греція.

Забруднення – 1) внесення в середовище або виникнення в ньому нових, не характерних для нього фізичних, хімічних та інших агентів; – 2) збільшення концентрації агентів, що призводить до негативних наслідків.

Земельні ресурси – землі, що використовуються або можуть використовуватись в господарській діяльності людини.

Імпорт – ввезення в країну товарів, технологій, капіталів, отримання виробничих або споживчих послуг з-за кордону.

Інтенсивний шлях розвитку господарства – збільшення обсягів виробництва завдяки впровадженню нової техніки й технології, нових форм організації праці на існуючих підприємствах.

Інфраструктура – комплекс галузей господарства, які обслуговують виробництво (виробнича інфраструктура – дороги, канали, водосховища, порти, мости тощо) та забезпечують умови життєдіяльності суспільства (соціальна інфраструктура – освіта, наука, охорона здоров'я тощо).

Ісламський фундаменталізм – політичний напрям, який заперечує норми життя у розвинутих країнах та основи світської держави й пропонує повернення до основ ісламу, до законів і звичаїв, встановлених безпосередньо посланцем Аллаха Мухаммедом.

Кліматичні ресурси – невичерпні природні ресурси, що включають сонячну енергію, вологу та енергію вітру.

Комплекс господарський – сукупність галузей і виробництв, що розвиваються на тій чи іншій території з високим рівнем внутрішніх зв'язків і пропорційним розвитком усіх складових.

Космічні ресурси – космічна енергія, що включає всі види космічних випромінювань.

Лісові ресурси – деревні, технічні, харчові, кормові, лікарські та інші ресурси, а також корисні природні властивості лісу (захисні, водоохоронні, оздоровчі та ін.).

МАГАТЕ (Міжнародне агентство з атомної енергетики) – міжнародна урядова організація, що входить в ООН як автономне

об'єднання, існує з 1957 р. Входить 182 країни. Мета – збільшити внесок атомної енергетики у справи миру, здоров'я і процвітання в усьому світі. Встановлює норми ядерної безпеки та захисту довкілля, надсилає експертів, керує міжнародною системою ядерної документації. Центр – у м. Відні (Австрія).

Магриб – історична назва Північної Африки, де розташовані Марокко, Алжир, Туніс, Лівія.

Міжнародна економічна інтеграція – об'єднання ринків двох і більше країн у зону вільної торгівлі. Узгоджений розвиток і взаємна домовленість підприємств, галузей господарства, регіонів і держав в інтересах ефективного використання ресурсів і повнішого задоволення потреб населення країн–учасників у відповідних товарах і послугах.

Міжнародне співробітництво з охорони навколишнього середовища – визначається дво- і багатосторонніми договорами країн, діяльністю різних міжнародних організацій. Особливе місце в здійсненні інтернаціональних заходів з проблем навколишнього середовища належить таким органам і організаціям: ООН, як ЮНЕСКО (питання освіти, науки, культури); МОП (міжнародна організація праці); ВООЗ (Всесвітня організація охорони здоров'я); МАГАТЕ (Міжнародне агентство з атомної енергії); ФАО (Продовольча і сільськогосподарська організація ООН); ВФОП (Всесвітній фонд охорони природи).

Мінеральні ресурси – сукупність розвіданих запасів корисних копалин, які використовуються або можуть використовуватися в господарській діяльності. Поділяються на: паливно-енергетичні, рудні ресурси, гірськохімічні, природні будівельні матеріали тощо.

Моніторинг – це комплекс наукових, технічних, технологічних, організаційних та інших заходів, що забезпечують систематичний контроль за станом і тенденціями розвитку природних і техногенних процесів.

Монополії – великі підприємства, фірми та об'єднання, що зосереджують значну частину виробництва та збуту тієї чи іншої продукції і панують на ринку.

НАФТА (Північноамериканська асоціація вільної торгівлі) – створена у 1992 р. США, Мексикою та Канадою. Відкриває шлях до створення цілісного ринкового простору континентального масштабу, через «втягнення» в себе більшості латиноамериканських країн.

Національний дохід – вартість, заново створена протягом певного періоду (року) в господарстві тієї чи іншої країни.

Невичерпні ресурси – енергія Сонця, припливів і відпливів, геотермічна, вітру, біологічної маси, морських хвиль, синтетичного палива.

Невідновлювальні ресурси – ресурси, нездатні до самовідновлення (більша частина мінеральних ресурсів).

Нераціональне природокористування – коли вплив людини на природу призводить до підривання її відтворювальних здатностей і сил (надмірне вирубування лісів...), до зниження якості, вичерпання природних ресурсів, до забруднення навколишнього середовища промисловими викидами і отрутохімікатами, до зниження або знищення оздоровчих і естетичних цінностей природи.

Ноу-хау – знання і практичний досвід технологічного, комерційного, управлінського, фінансового та іншого характеру, які є комерційною цінністю, можуть бути застосовані у професійній практиці і не забезпечені патентним захистом.

ОБСЄ (Організація з безпеки і співробітництва в Європі) – організація, створена на основі рішень Ради з безпеки та співробітництва в Європі (Гельсінкі, 1975 р.). До її складу входять країни Європи, США, Канада, закавказькі та центральноазіатські країни – колишні республіки СРСР.

ОЕСР (Організація економічного співробітництва та розвитку) – міжнародна економічна організація 24 країн: Австрія, Австралія, Бельгія, Великобританія, Греція, Ірландія, Ісландія, Іспанія, Італія, Канада, Люксембург, Нідерланди, Нова Зеландія, Норвегія, Португалія, США, Туреччина, Фінляндія, Франція, Німеччина, Швеція, Швейцарія, Японія. Штаб-квартира – у м. Париж (Франція). Завдання – сприяти економічному розвитку країн-членів, піднесенню економіки країн, що розвиваються, розвитку міжнародних зв'язків.

ОПЕК (Організація країн-експортерів нафти) – міжнародна організація 13 країн-експортерів нафти, створена у 1960 р. Входять Венесуела, Ірак, Іран, Кувейт, Саудівська Аравія, Катар, Індонезія, Лівія, Алжир, Нігерія, ОАЕ, Еквадор, Габон. Штаб-квартира – у Відні (Австрія). Завдання: контроль за цінами на нафту, нафтовими ресурсами, їх експлуатацією вітчизняними підприємствами в інтересах економічного розвитку.

Охорона навколишнього середовища – сукупність заходів, спрямованих на збереження, раціональне використання і відтворення

природних ресурсів і космічного простору в інтересах людей, на забезпечення екологічної рівноваги в природі і на поліпшення якості навколишнього середовища.

Охорона природно-ресурсного потенціалу – система заходів, що спрямовані на підтримку якісних і кількісних параметрів його продуктивності в інтересах розвитку суспільства. Вона охоплює технологічні, відтворювальні і господарські заходи.

Патент – 1) свідоцтво, яке видається винахіднику на право користування своїм винаходом; 2) документ на право заняття торгівлею або промислом.

Пляж – акумулятивна форма рельєфу, утворена в береговій зоні моря під впливом прибійних потоків.

Політична карта – географічна карта, яка дає територіально-політичну характеристику світу, материків або великих географічних регіонів.

Преференції – переваги, пільги, які надаються окремим державам, підприємствам, організаціям для підтримки окремих видів діяльності. Вони здійснюються у формі зниження податків, зменшення мита, звільнення від платежів, надання вигідних кредитів.

Природні ресурси – компоненти природи, які за даного рівня розвитку продуктивних сил використовуються або можуть бути використані в господарстві. Розрізняють ресурси мінеральної сировини, земельні, водні, кліматичні, біологічні, рекреаційні

Природні умови – сукупність компонентів географічного середовища (географічне положення, клімат, рельєф...), що впливають на можливості розвитку господарства та умови життя людини.

Природно-ресурсний потенціал території – продуктивність природних ресурсів, яка виражається в їх сукупній споживчій вартості. У структурі ПРП виділяються групи ресурсів: мінеральні, водні, земельні, лісові, фауністичні, рекреаційні.

Природокористування – сукупність всіх форм експлуатації природно-ресурсного потенціалу і заходи для його збереження.

Раціональне природокористування – передбачає оптимальність зв'язків суспільства і природи, екологізацію виробничої діяльності, збереження просторової цілісності природних систем у процесі їх господарського використання, народногосподарського підходу до організації природокористування.

РЕВ (Рада економічної взаємодопомоги) – економічне інтеграційне об'єднання, до якого входили соціалістичні країни Європи, крім колишньої Югославії та Албанії, та Азії – Монголія, В'єтнам. Припинила існування з розпадом соціалістичної системи на початку 90-х років ХХ ст.

Рекреаційні ресурси – природні і антропогенні об'єкти, які при сучасному розвитку продуктивних сил використовуються для задоволення рекреаційних потреб населення. До них відносяться компоненти природного середовища, клімат, ландшафт, поверхневі і підземні води, в т.ч. мінеральні, рослинність тощо, які використовуються для лікувально-оздоровчих, пізнавальних і спортивних потреб.

Ресурси мінеральних вод – підземні води, які характеризуються підвищеним вмістом біологічно активних компонентів і спеціальними фізико-хімічними властивостями, що мають лікувальне значення для людини.

Ресурси Світового океану – сукупність біологічних, мінеральних, енергетичних ресурсів, мінеральних солей та прісної води, що містить Світовий океан. Він дає 43% біомаси планети.

Ресурсозабезпеченість – це співвідношення між величиною природних ресурсів і розмірами їх використання. Її виражають або кількістю років, на які повинно вистачити якогось ресурсу, або його запасами з розрахунку на душу населення

Ринкова економіка – саморегульована господарська система, яка розвивається за законами товарного господарства та ринку. Ціни встановлюються вільно і регулюються законами вартості, попиту і пропозиції.

Середовище – це простір для проживання і дуже важливе джерело ресурсів.

Система економічна – сукупність галузей господарства, що взаємозв'язані між собою.

Термінал нафтовий – спеціалізований морський порт для перекачування нафти з танкерів до трубопроводів.

Технологія – сукупність знань про способи та засоби проведення виробничих процесів, завдяки яким відбуваються якісні зміни об'єкта, що обробляється.

Технополіс – місто науки й передових технологій, найсучасніша організаційна форма інтеграції науки та виробництва.

Техносфера – сукупність у межах географічної оболонки технічних (будинки, заводи, мости тощо) та технологічних (кар'єри, сільськогосподарські угіддя, лісосмуги тощо) об'єктів, створених людиною у процесі господарської діяльності.

Тоталітарний режим – це спосіб організації державної влади, за яким здійснюється монопольний контроль над усіма сферами життя суспільства і над особистістю.

Трансгенне насіння – насіння, одержане в результаті застосування генної інженерії шляхом перенесення окремих генів, які несуть бажані ознаки – врожайність, стійкість до хвороб тощо.

Централізована планова економіка – система економічних відносин, в якій ресурси розподіляються органами державної влади. Їй відповідає державна власність майже на всі матеріальні ресурси, а прийняття рішень здійснюється шляхом централізованого економічного планування.

Унітарна держава – єдина, політично однорідна організація, яка складається з адміністративно-територіальних одиниць, що не мають власної державності.

Урбанізація – соціально-економічний процес, який виявляється в зростанні кількості міських поселень, концентрації населення в них, поширенні міського способу життя на всю мережу поселень.

Фактори розміщення виробництва – це природні та соціально-економічні умови даної території, які сприяють формуванню в її межах певного виробництва.

Федерація – союзна держава, до складу якої входять самоврядні території, що мають певну політичну та економічну самостійність.

Фрахт – плата власникові транспортного засобу за перевезення вантажів або пасажирів.

Циклічність – особлива риса світового господарства, пов'язана з періодичними коливаннями у світовій економіці, зумовленими досягненнями НТР, зміною поколінь кваліфікованих робітників, оновленням технічної інфраструктури та ін.

Якість навколишнього середовища – поняття, що відображає якість довкілля для життєдіяльності людини.

Підсумовуючи все вище сказане, зазначимо, що тлумачний фаховий терміновідповідник має гнучку форму, здатний подолати розрив між лексикографією і теоретичною лінгвістикою з фаху. Саме навчальний тлумачний терміновідповідник дозволяє реалізувати ще одну нову рису лексикографічного джерела - антропоцентричність,

тобто врахування соціальних і психологічних характеристик користувача, на відміну від класичних словників.

VI. Комп'ютерна підтримка самостійної роботи студентів

Однією з особливостей навчального процесу у сучасному ВНЗ, яку слід якомога ефективніше використовувати при організації самостійної роботи студента, є активне упровадження комп'ютерної техніки.

Переваги процесу самостійного навчання з використанням комп'ютера:

- комп'ютер дозволяє забезпечувати і контролювати індивідуальний темп навчальної діяльності: студент має можливість самостійно вибрати момент переходу до наступної порції навчальної інформації, задавати швидкість подання завдань і час їх виконання. При цьому комп'ютер може виконувати функції регулятора, попереджуючи студента, що його темп роботи або занадто повільний чи необґрунтовано швидкий;

- комп'ютер надає можливості студенту самостійно переходити від більш високого ступеня складності навчального матеріалу до більш легкого і навпаки. Студент вибирає і визначає для себе ступінь складності навчального завдання, у нього є можливість спробувати свої сили на різних рівнях складності та врахувати прогалини у засвоєнні навчального матеріалу;

- важливе дидактичне значення мають мультимедійні комп'ютерні ефекти, за допомогою яких можна демонструвати процеси і явища, котрі вивчаються. Комп'ютери забезпечують візуалізацію інформації, завдяки чому фундаментально змінюється людська комунікація, адже носієм інформації постає картина (анімація, графіка);

- комп'ютер дає змогу інтенсифікувати і раціоналізувати час, який при традиційному навчанні витрачається на демонстраційні моменти, пошук інформації тощо;

- комп'ютер допомагає індивідуалізувати процес навчання, застосовуючи окрему методику для кожного студента, що дозволяє враховувати його індивідуальні особливості, розвивати здібності, підвищувати якість засвоєння знань та необхідних умінь.

Електронні носії інформації під час самостійного навчання мають такі переваги:

- полісенсорність, тобто вплив на різноманітні почуття людини;

- мультимедіальність, або можливість апаратного та програмного поєднання чи злиття в одному пристрої багатьох функцій і засобів інформації (медій);
- інтерактивність, або здатність до машинного діалогу в системі «людина - комп'ютер», що забезпечує студенту суб'єктивне відчуття успішності;
- симуляційність, або можливість імітації дійсних явищ, процесів чи дії пристроїв;
- комунікативність, або здатність до забезпечення зв'язку за допомогою мережі візуального, звукового чи символічного зв'язку з іншою особою (з іншим комп'ютером або устаткуванням);
- віртуалізація, або здатність до творення уявного світу, який називають віртуальною або кіберпросторовою дійсністю.

Для підвищення ефективності супроводу самостійної роботи студентів можна використовувати:

- електронний підручник;
- електронні методичні вказівки;
- тестові контролюючі завдання;
- електронну аудіовізуальну наочність тощо.

Комп'ютерна підтримка забезпечує можливість чітко організувати і конкретно спрямовувати самостійну навчальну діяльність студентів та досягти кращих результатів у навчанні при скороченні затрат часу.

Передумови забезпечення ефективності самостійної роботи студентів

Безперечно, можливості, які надаються сучасними комп'ютерними технологіями, надзвичайно великі, але не без недоліків. Наприклад, працюючи над рефератом, студент може просто «дістати» його з INTERNET - мережі і подати матеріал навіть не цілком його розуміючи. Дидактична цінність такої «самостійної роботи» наближається до нуля, етичні норми порушуються. Тому, формулюючи завдання на СРС, викладачеві необхідно подбати, щоб студент не міг обмежитись плагіатом, а крок за кроком виконував самостійні дії, здійснював міні-відкриття, порівняння, самостійно формулював висновки. Для забезпечення ефективності самостійної роботи студентів необхідно, щоб її організація і методика були підпорядковані наступним вимогам:

- розвиток мотиваційної настанови у студентів. Умовою будь-якої цілеспрямованої діяльності є установка - готовність до

певної активності, виникнення якої безпосередньо залежить від наявності в людини потреби і від об'єктивної ситуації задоволення цієї потреби. Настанова відчутно впливає на характер і результати діяльності студентів, сприяє підвищенню ефективності дій, активізує мислення, пам'ять, робить сприйняття точнішим, увагу зосередженішою, спрямованішою на об'єкт пізнання. Тому викладач повинен допомогти студенту формувати у собі внутрішню потребу в постійній самостійній роботі;

- систематичність і безперервність. Тривала перерва у роботі з навчальним матеріалом негативно впливає на засвоєння знань, спричиняє втрату логічного зв'язку з раніше вивченим. Несистематичність самостійної роботи унеможлиблює досягнення високих результатів у навчанні. Тому студент повинен звикнути працювати над навчальним матеріалом постійно, не випускати з поля зору жодну з дисциплін, вміло поєднувати їх вивчення;

- послідовність у роботі. Послідовність означає чітку упорядкованість, черговість етапів роботи. Не закінчивши вивчення однієї книги, не можна братися за другу, далі за третю. Розкиданість і безсистемність читання породжують поверховість знань, унеможлиблюють тривале запам'ятовування прочитаного. При опрацюванні конспекту лекцій, монографії, підручника, навчального посібника не повинно залишатися нічого нез'ясованого. Не розібравшись хоча б в одному з елементів системи міркувань автора книги, студент не зможе надалі повноцінно засвоювати навчальний матеріал;

- правильне планування самостійної роботи, раціональне використання часу. Чіткий план допоможе раціонально структурувати самостійну роботу, зосередитися на найсуттєвіших питаннях;

- використання відповідних методів, способів і прийомів самостійної роботи. Багато студентів працюють із книгою неправильно: читають текст і відразу занотовують, намагаючись запам'ятати прочитане. За такого підходу ігнорується найважливіший елемент самостійної роботи - глибоке осмислення матеріалу. Це призводить до того, що студенти засвоюють його поверхнево, їм складно на практиці повною мірою застосовувати теорію. У них формується шкідлива звичка не думати, а запам'ятовувати, що також негативно впливає на результати навчання;

- педагогічне управління. Основними формами управління самостійною роботою студентів є визначення програмних вимог до вивчення навчальних дисциплін; орієнтування студентів у переліку літератури; проведення групових та індивідуальних консультацій; організація спеціальних занять з методики вивчення наукової та навчальної літератури, прийомів конспектування; підготовка навчально-методичної літератури, рекомендацій, пам'яток тощо.

Органічною частиною самостійної роботи є контроль і оцінювання її результатів. Вони можуть здійснюватись як на аудиторних навчальних заняттях, так і в позааудиторний час з оцінюванням усних відповідей і письмових робіт студентів.

Результати СРС над навчальним матеріалом конкретної дисципліни (теми) повинні подаватись на перевірку викладачу у вигляді звітів, конспектів, рефератів, есе, креслень, графіків, кросвордів, анатомічних рисунків, тестів тощо.

Для перевірки результативності самостійної роботи студентів викладач може використовувати такі форми контролю:

- усна співбесіда за матеріалами розглянутої самостійно теми (або окремих її питань) на лекції, практичному занятті;
- усне опитування на семінарі чи практичному занятті, які проводяться за темами, винесеними на самостійне опрацювання;
- усне опитування на семінарі, практичному занятті, окремі питання яких стосуються тем, що повністю або частково опрацьовувались студентами самостійно;
- письмове фронтальне опитування студентів на початку або в кінці лекції, семінарсько-практичного заняття;
- фронтальний стандартизований контроль знань студентів за кількома темами, винесеними на самостійне опрацювання, який проводиться на початку навчальних занять;
- перевірка конспектів, розв'язків задач, виконання розрахунків, графічних вправ і завдань, індивідуальних завдань тощо;
- тестовий контроль;
- контроль і самоконтроль з використанням комп'ютера;
- колоквіум за темами, які вивчалися самостійно;
- інші форми.

Результати поточного контролю за самостійним виконанням завдань студентами фіксуються в журналі обліку навчальних занять групи на окремій сторінці за окремими темами й видами самостійної роботи.

За модульної системи навчання теми самостійної роботи входять у змістовий модуль. Результати СРС над навчальним матеріалом цих тем контролюються після закінчення логічно завершеної частини лекцій та інших видів занять із певної дисципліни. Результати такого проміжного контролю враховуються під час виставлення підсумкової оцінки.

VII. Міжпредметний зв'язок самостійної роботи

Здійснення міжпредметних зв'язків у вищих навчальних закладах є однією з умов підвищення якості підготовки майбутніх кваліфікованих робітників.

СРС як цикл навчальної діяльності студентів розгортається у певній послідовності. Її мета - формування узагальнених уявлень про відповідність знань відповідним ситуаціям їх застосування. Методологію надбання професійних природного-географічних знань охоплює зміст усіх навчальних дисциплін - загальноосвітніх, профілюючих, фахових. Співробітництво є нормальним вирішенням організаційних задач у сучасних умовах. Оптимальний спосіб викладання дозволяє відійти від інформаційного навчання (засвоєння знань викладача, що дає студентам пророблений та систематизований ним матеріал). Пріоритетним стає формування світогляду студентів, розвитку в них творчих прагнень, потягу до інтелектуального самовдосконалення.

Комплексна міжпредметна СРС зв'язує окремі теми навчальних дисциплін, що можуть належати до одного або різних предметних циклів підготовки та опановуватися протягом усіх років навчання. Логічно поєднуються та доповнюють одне одного, наприклад: Вступ до соціальної і економічної географії, Основ сільського господарства, Біохімія і т.д.

Це зумовить перехід від поодиноких алгоритмів формування здібностей, вмінь, знань та навичок однієї дисципліною до загальних документознавчих. До складу комплексної міжпредметної СРС входять завдання, які формують професійну мотивацію, сприяють інтелектуальному та фаховому розвитку, дають знання у змістовному та процесуальному аспектах, вміння не лише самостійного пошуку потрібної інформації, а й її самостійного створення. Міжпредметна СРС дозволяє активно та цілеспрямовано використовувати метод складання проблемної ситуації. Її вирішення ставить студентів перед необхідністю систематизувати знання, зробити вибір рішення. Це підвищує відповідальність, формує не лише мислення, а й волю.

Функціонування міжпредметної СРС забезпечується співпрацею деканату (планування-координація навальних дисциплін, що вивчаються паралельно), кафедр (дидактична та методична діяльність викладання), викладачів (координація навальних дисциплін, що вивчаються послідовно). В такий спосіб відбувається перехід до вивчення нового матеріалу тільки після з'ясування високої якості засвоєння попереднього, оптимізується перелік джерел, що рекомендуються студентам для опрацювання. Більш підготовлені студенти можуть бути в ролі консультантів, що підвищує мотивацію СРС.

Правила реалізації принципу міжпредметних зв'язків за змістом. Необхідно побудувати структурно-логічну схему навчального процесу в навчальному закладі. Структурно-логічна схема дозволяє з'ясувати, які дисципліни вимагають взаємного узгодження робочих програм, виявити взаємозв'язані теми суміжних предметів.

1. Виявлені в результаті структурно-логічного аналізу планово-програмної документації взаємозв'язані теми потім піддають детальнішому поелементному аналізу з урахуванням змісту навчального матеріалу кожного уроку.

2. Для встановлення взаємозв'язку між дисциплінами природно-математичного і професійно-технічного циклів, а також їх зв'язки з виробничим навчанням за способами діяльності аналізують характер діяльності майбутніх робітників. Необхідний мінімум відомостей з цього питання може бути одержаний в результаті вивчення кваліфікаційної характеристики з професії.

3. Відповідно до виявленого змісту міжпредметних зв'язків відбирають прийоми, засоби і форми їх реалізації.

Правила реалізації міжпредметних зв'язків при навчанні.

1. Викладач збагачує програмним матеріалом дисципліни природно-математичного циклу виробничо-технічним змістом, включає в свою розповідь, лекцію історичний матеріал, елементи техніки і виробництва; демонструє досліди, макети промислових установок, схеми, креслення, малюнки, конкретизує загальні закони фізики, хімії і т.д. на навчальному матеріалі предметів професійного циклу, нагадує учням вивчений раніше в суміжному предметі матеріал, пов'язує його з новим, нагадує способи рішення задач (виконання завдань), сформульовані в суміжному предметі, показує практичну застосовність знань по даній темі в народному господарстві, майбутній виробничій діяльності і т.д.

2. Викладач указує, інструктує, які прийоми діяльності, які знання, в якому суміжному предметі, в якій послідовності і як повинні бути привернуті на конкретному етапі виконання лабораторної або практичної роботи, рішення задачі і т.д. При цьому викладач добивається єдності у використуванні науково-технічної термінології, символічних позначень в суміжних предметах.

3. Викладач ставить проблемні і інформаційні (навідні) питання; дає завдання на спостереження, зіставлення фактів, відомих, наприклад, з виробничої практики; пропонує задачі, зокрема з виробничим змістом, читання фрагмента підручника і складання конспекту, завдання на підготовку учнями доповіді, повідомлення по певній темі, виконання комплексних завдань з міжпредметними зв'язками. Форми реалізації міжпредметних зв'язків також можуть бути різні: разом з уроком це можуть бути диспути, технічні конференції; тематичні вечори, вікторини і ін.

При побудові занять і їх аналізі у методистів і викладачів виникають великі труднощі у визначенні місця і ролі окремих принципів, оскільки прийоми їх реалізації часто збігаються. Іншими словами, при аналізі уроків одні і ті ж методичні прийоми різні викладачі і методисти відносять до прояву різних принципів навчання. Це призводить до того, що окремі принципи, що дійсно виконують істотну роль на уроці, випадають з поля зору, в той час як реалізація інших не виправдано перебільшується. Все це зумовило необхідність визначення методичних умов реалізації кожного принципу на уроці і системи їх взаємозв'язку. У системі принципів професійну спрямованість можна розглядати як принцип цільової орієнтації. Саме він додає кожному предмету і всьому процесу навчання конкретну професійно-діяльнісну спрямованість і орієнтує всю систему на вирішення специфічних задач профтехосвіти, тобто принцип професійної спрямованості націлює навчання загальноосвітнім предметам на конкретну професію. В зв'язку з цим він повинен знайти віддзеркалення безпосередньо або опосередковано через інші принципи у всіх складових частинах процесу навчання.

Так, для здійснення взаємозв'язку в змісті, згідно принципу професійної спрямованості, необхідно в загальноосвітні предмети включати такий навчальний матеріал, який безпосередньо або через загальнотехнічні і спеціальні предмети відображає зміст і характер виробничої діяльності робітників конкретної спеціальності. Для цього

перш за все слід виходити з вимог професійно-кваліфікаційних характеристик і з аналізу навчальних планів і програм взаємозв'язаних предметів професійно-технічного циклу. В процесі навчання принцип професійної спрямованості орієнтує викладача на вибір методів навчання, виходячи з їх придатності для формування тих або інших професійно значущих знань, умінь і навиків учнів (виходячи також і з характеру майбутньої виробничої діяльності робітника). Іншими словами, оскільки принцип професійної спрямованості виконує функцію цільової орієнтації, методичною умовою його реалізації на уроці буде постановка цілей формування професійно значущих знань, умінь і навиків.

Знання і уміння формуються і при знайомстві учнів з науково-технічними основами якого-небудь виробництва. Професійно значущий для конкретного профілю навчальний матеріал дозволяє реалізувати принцип політехнізму в поєднанні з принципом професійної спрямованості і забезпечує формування природничо-географічних знань і умінь. Звичайно професійна підготовка учнів здійснюється в результаті взаємозв'язку професійного циклу із загальнотехнічними дисциплінами, що мають вихід не тільки на конкретну професію, по якій готуються учні, але і на споріднені професії даного профілю.

Одні і ті ж елементи загальноосвітніх знань можуть виконувати в різних умовах різні ролі (функції): загальноосвітні, політехнічні, професійно-політехнічні і професійні. Наприклад, фізичне поняття пластичності можна формувати як механічну властивість пластичність або технологічну ковкість. Тоді воно розглядатиметься як загальнотехнічне знання. Якщо пластичність вивчати як умову ковкості сплаву (наприклад, під час протягування різних сплавів), то таке знання буде політехнічним, а для деяких груп професій (наприклад, в металургії) виявиться професійно-політехнічним. Якщо пластичність розглядати як чинник впливу на сили різання в процесі обробки деталі на токарному верстаті, то це знання відноситиметься до професійно-прикладних. Учням важливо показати, що фізичне поняття пластичності містить в собі як окремі випадки, так і всі інші види знань, і що разом з тим кожний з цих видів знання має самостійне значення.

Таким чином, принципи професійної спрямованості і політехнізму вимагають від викладача враховувати потреби конкретної професії і споріднених професій даного профілю в

загальноосвітніх знаннях, зокрема у фізичних. Отже, при вивченні загальноосвітніх предметів необхідно включати в їх зміст пов'язаний з ними професійно-значущий матеріал дисциплін професійного циклу. Визначати співвідношення рівня вивчення одного і того ж матеріалу в курсах різних дисциплін можна, виходячи з положення, сформульованого Б. М. Кедровим, згідно до якого у міру переходу від природничих наук до технічних в змісті наукового знання відбувається наростання суб'єктивного моменту. Іншими словами, в загальноосвітніх дисциплінах знання повинне бути обумовлене лише об'єктивним змістом, відповідним рівню розвитку науки, а в дисциплінах професійного циклу, крім того, знання обумовлене ще і рівнем розвитку техніки і конкретного виробництва.

Стосовно фізики у професійно-технічних навчальних закладах, то вона профілізується відповідно до профілю професій, які готує заклад. Це впливає і на цілі та способи реалізації міжпредметних зв'язків. Формування системи науково-практичних знань досягається вивченням законів та явищ фізики на основі техніки і технології, які вивчаються загально-технічними і спеціальними предметами, виробничим навчанням. Активізація розумової діяльності учнів на уроках фізики відбувається завдяки застосуванню сучасних підходів до навчання, методів навчання, індивідуалізації та диференціації навчальної діяльності на основі міжпредметних зв'язків, застосуванні інноваційних форм навчання, використанні комплексних завдань, формуванню прийомів розвитку творчих здібностей учнів тощо. Міжпредметні зв'язки реалізуються відповідно до дидактичних принципів навчання, і при цьому відбувається відбір форм, методів і прийомів їх здійснення залежно від конкретних цілей уроку, його змісту, від пізнавальних можливостей учнів і від ступеня підготовленості учнів до сприйняття матеріалу.

VIII. Професійна спрямованість як мотивація самостійної роботи

Як показав аналіз науково-педагогічних досліджень, питання самостійної роботи у процесі вивчення Основ технологій виробництва розглядаються дуже вузько, переважно на рівні простих методик. Тому ми ставимо завдання об'єднати науково-методологічні й теоретико-методичні засади з метою визначення методологічної і методичної складових самостійної роботи студентів при вивченні дисципліни у сучасному закладі освіти регулятивним принципом при цьому виступає, як було зазначено вище, професійна спрямованість.

Професійна спрямованість забезпечує мотивацію самостійної роботи студентів.

У психології під мотивами розуміються спонукальні причини дій і вчинків людини, під мотивацією - система мотивів, які викликають активність людини і визначають її конкретну спрямованість. Отже, мотивація діяльності складається з сукупності певних мотивів у досягненні в ній успіхів, у основі якої лежать глибокі, міцні та різноманітні знання, навички й уміння. Своєю чергою, ця потреба викликає певний інтерес і надає сенсу навчально-пізнавальній діяльності. Необхідно, щоб мета і зміст діяльності не лише були внутрішньо прийняті, а й набули особистісного смислу, представляли соціально-особистісну цінність, викликали у нього позитивні переживання, намагання і прагнення ефективних навчально-пізнавальних дій і стали підвалиною професійної спрямованості й діяльності.

Мотивація сприяє досягненню цілей, визначених особистістю для реалізації в житті та діяльності.

Доцільною є рання професійна спрямованість самостійної роботи студентів. Це дозволяє раніше і повніше розвинути у них професійні потреби й інтереси, допомагає ознайомити майбутніх фахівців з основами професії та її специфікою, викликає інтерес і потребу в засвоєнні суспільних дисциплін. Адже самоосвітня діяльність під час їх вивчення залежить від професійних інтересів студентів:

Рання професійна спеціалізація студентів, особливо в позааудиторний час, важлива й необхідна ще й тому, що вже на першому курсі вони мають можливість підключатися до виконання науково-дослідних робіт, які є головними напрямками в процесі становлення дослідницьких навичок і вмінь студентів, мотиваційними основами формування активності, готовності до самостійної творчої роботи, тобто того, що в дійсності визначає майстерність і якість спеціаліста, професіонала.

СРС відбувається успішно, якщо подобається людині, викликає цікавість, бажання творчості, прагнення до подальшого розвитку та самовдосконалення. Зовнішні (соціальні) стимули СРС можуть полягати у завданнях викладачів, системі моральних заохочень, вимогах студентської групи. Внутрішні (особистісні) стимули СРС складаються із сукупності намірів, бажань, відповідальності, прагнення, які обумовлені ступенем вихованості чи обізнаності

людини. Особливо значущі для СРС професійні мотиви, що мають плідно поєднувати показники попередніх. Вони сприяють засвоєнню матеріалу, підвищенню рівня освіти, оволодінню знаннями та навичками для майбутньої професійної діяльності.

Вмотивованість СРС може бути вимушена чи невимушена. Перша заснована на змушенні людини розумово працювати та вбачати у своїй діяльності щось корисне. Друга виникає сама по собі і визначається змістом роботи та особистим відношенням до неї. Для активізації процесів СРС слід знаходити у діях, що виконуються елементи новизни, гри, мати на увазі найближчі та перспективні цілі її виконання. Одночасно треба поділяти процеси СРС на кілька дрібних дій, кожна з яких є рішенням певного розумового завдання із кінцевим результатом. Задоволення від вирішення таких завдань підвищує настрій та надає упевненості у подальшій роботі.

СРС повинна завжди завершуватись оформленням результатів. Неуважність до цього аспекту СРС може дискредитувати всю попередню працю. Оформлення результатів СРС свідчить про осмислення її як необхідності для поточної та подальшої діяльності. Бажання та здатність якомога краще представити результати своєї діяльності виявляються в увазі до питань стилю, форми, послідовності викладення опрацьованого матеріалу.

Глибоке та змістовне занурення у СРС є свідченням майбутньої високої професійної майстерності.

ІХ. Контроль виконання самостійної роботи

Контроль знань і виконання СРС проводиться відповідно до вимог «Положення з кредитно-модульної системи організації навчального процесу в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини», і є складовою частиною системи навчання, як одного з фактів стимулюючих підвищенню успішності.

Органічною складовою навчального процесу є контроль знань студентів. До його основних завдань належать:

- оцінювання рівня засвоєння студентами програмного матеріалу дисципліни;
- інформування студентів про якість їх роботи над вивченням дисципліни;
- мотивація студентів до систематичної активної роботи протягом семестру;

- аналіз успішності та вплив викладача на процес самостійної роботи студентів й ефективність навчального процесу в цілому.

Контроль дає можливість вимірювати й оцінювати здобуті студентами у процесі навчання знання, уміння та навички, тому відіграє важливу роль у забезпеченні належного рівня підготовки фахівців.

В Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини рекомендовані і застосовуються такі форми контролю СРС:

- проведення екзамену;
- проведення заліку;
- тестування;
- колоквіум;
- проведення контрольних (самостійних) робіт;
- письмові опити (або диктанти) з теорії;
- перевірка домашніх завдань;
- прослуховування доповіді з самостійно вивчених тем;
- захист реферату;
- захист комплексу лабораторних робіт;
- захист курсових проектів і курсових робіт;
- перевірка перекладів іноземних текстів.

Можливим є застосування й інших форм контролю СРС.

У робочій програмі дисципліни міститься інформація про систему контролю знань і виконання СРС.

Одним із головних аспектів організації самостійної роботи є розробка форм і методів організації контролю за самостійною роботою студентів.

За місцем у навчальному процесі розрізняють попередній, поточний, періодичний, підсумковий види контролю. В зв'язку з розвитком кредитно-модульної системи навчання все більшого значення набуває рейтинговий контроль, який повинен стимулювати пізнавальну діяльність студентів в процесі самостійного отримання знань. Головним завданням контролю є видача диференційної оцінки, або вироблення управляючого впливу на процес навчання.

Питання для самоперевірки та самоконтролю

Модуль 1: Світове господарство як складова глобальної соціально-економічної системи.

1. Сутність поняття «світове господарство». Галузева, функціональна і територіальна структура світового господарства.
2. Основні пропорції світового господарства.
3. ВВП, ВНП та національний дохід у світовій економіці.
4. Міжнародний географічний поділ праці: сутність, причини, види.
5. Форми участі країн у міжнародному географічному поділі праці.
6. Господарська спеціалізація, її зв'язок з поділом праці. Розрахунки господарської спеціалізації.
7. Поняття «глобалізація», її прояви у світовому господарстві.
8. Вплив глобалізації на міжнародний поділ праці.
9. Поняття «економічна інтеграція». Види інтеграційних об'єднань. Найбільші регіональні економічні інтеграційні утворення.
10. Діяльність транснаціональних компаній (ТНК) як економічних суб'єктів глобалізованого світу.
11. Стадії економічного розвитку, їх характерні риси.
12. Етапи індустріалізації, їх характерні риси.
13. Методологічні підходи до визначення типів країн за рівнем соціально-економічного розвитку.
14. Найрозвинутіші країни світу: склад, особливості розвитку.
15. Високорозвинені країни: склад, особливості розвитку.
16. Середньорозвинені країни: склад, особливості розвитку.
17. Країни, що розвиваються, з високим і середнім доходом: склад, особливості розвитку.
18. Країни, що розвиваються, з доходом нижче середнього: склад, особливості розвитку.
19. Країни, що розвиваються, з низьким доходом: склад, особливості розвитку.
20. Країни, що розвиваються, з дуже низьким доходом: склад, особливості розвитку.
21. Найменш розвинені країни: склад, особливості розвитку.

Модуль 2. Галузева і територіальна структура світового господарства.

1. Мінерально-ресурсний потенціал світового господарства, його структура.
2. Паливно-енергетичні ресурси світу: запаси, ресурсозабезпеченість, географія.
3. Рудні ресурси світу: запаси, їх розміщення.

4. Нерудна сировина для світового господарства: структура, розміщення основних запасів.
5. Структура земельного фонду світу та окремих регіонів.
6. Нерівномірність забезпечення світового господарства водними ресурсами.
7. Лісові ресурси світу: географія, забезпеченість окремих регіонів і країн.
8. Географія природних та соціально-економічних рекреаційних ресурсів світу.
9. Ресурси Світового океану: види, розміщення, використання.
10. Галузева структура промисловості у країнах різних соціально-економічних типів.
11. Добувна промисловість світу: особливості і тенденції розвитку.
12. Паливна промисловість світу: основні виробники, експортери, імпортери палива.
13. Електроенергетика світу: структура, основні виробники.
14. Чорна металургія світу: тенденції розвитку, основні виробники та експортери.
15. Кольорова металургія світу: тенденції розвитку, основні виробники та експортери.
16. Машинобудування світу: тенденції розвитку, головні регіони та їх спеціалізація.
17. Галузева структура і географія транспортного машинобудування світу.
18. Хімічна промисловість світу: тенденції розвитку, основні регіони, їх характеристика.
19. Лісова, деревообробна і целюлозно-паперова промисловість світу: головні виробники та експортери.
20. Легка промисловість світу: галузева структура, географія основних галузей.
21. Харчова промисловість світу: провідні виробники та експортери основних продуктів харчування.
22. Місце сільського господарства в системі світової економіки та в окремих соціально-економічних типах країн.
23. Типи сільськогосподарського використання земель, їх розміщення.

24. Рослинництво світу: тенденції розвитку, основні типи та їх географія.
25. Зернове господарство світу: основні виробники, експортери та імпортери.
26. Географія олійних культур світу, їх основні виробники.
27. Географія смакових культур світу, їх основні виробники.
28. Географія волокнистих культур світу, їх основні виробники.
29. Тваринництво світу: типи розвитку, структура поголів'я в окремих регіонах.
30. Скотарство світу: географія головних напрямів, основні виробники та експортери.
31. Свинарство світу: головні регіони, основні виробники та експортери.
32. Вівчарство світу: головні регіони, основні виробники та експортери.
33. Залізничний транспорт світу: значення, регіональні відмінності, країни з найбільшою довжиною і густотою залізниць.
34. Автомобільний транспорт світу: значення, регіональні відмінності, країни з найбільшою довжиною і густотою автошляхів.
35. Трубопровідний транспорт світу: значення, регіональні відмінності, країни з найбільшою довжиною і густотою трубопроводів.
36. Морський транспорт світу: значення, регіональні відмінності, головні «морські» держави, найбільші порти світу.
37. Річковий транспорт світу: значення, регіональні відмінності, країни з найбільшою довжиною і густотою внутрішніх водних шляхів.
38. Авіаційний транспорт світу: значення, регіональні відмінності, головні авіалінії, найбільші аеропорти світу.
39. Міжнародні економічні відносини, їх основні форми.
40. Міжнародна торгівля: товарна структура, основні міжрегіональні потоки товарів.

9.1. Поточний контроль знань студентів

У процесі поточного контролю перевіряються запам'ятовування та розуміння програмного матеріалу, набуття вміння і навичок конкретних розрахунків та обґрунтувань, опрацювання, публічного та письмового викладу (презентації) певних питань дисципліни.

Поточний контроль здійснюється у двох формах:

- контроль систематичності та активності роботи студентів протягом семестру під час вивчення програмного матеріалу дисципліни;

- модульний (проміжний) контроль.

Оцінювання виступів, відповідей здійснюються так: сутність питання розкрито менш ніж на 50% – 0 балів; від 50 до 80% – 1 бал; від 80% – 90% - 2 бали і більше ніж за 90% - 3 бали.

Оцінка за кожною з цих форм поточного контролю не може перевищувати 5 балів, тобто загальна максимальна оцінка за поточний контроль у 50 балів розподіляється між ними відповідно 10 і 40 за два змістових модулі.

Отримана студентом сума балів за результатами поточного контролю округлюється до числа кратного 5 за загальними правилами округлення і виражається числами: 0, 5, 10, 15, 20, 25, 30, 35, 40, 45.

За результатами поточного контролю студент повинен отримати не менше 30 балів (50% від максимальної кількості).

У разі невиконання завдань поточного контролю з об'єктивних причин студент має право скласти їх індивідуально до останнього практичного заняття за дозволом декана факультету. Порядок організації такого контролю визначає викладач, який проводить лабораторні заняття.

Систематичність і активність роботи студента протягом семестру контролюються й оцінюються за такими видами роботи: відвідування лабораторних занять; виступи на лабораторних заняттях; участь в обговоренні питань з певної теми; відповіді на запитання викладача; виконання домашніх завдань; експрес-тестування; підготовка аналітичних оглядів (рефератів) з окремих питань; участь у студентських конференціях, олімпіадах, конкурсах із проблем дисципліни.

Враховуючи кількість тем (12) і обсяг лабораторних занять, сумарна оцінка за кожне заняття не може перевищувати 5 бали. Як уже зазначалося, загальна сумарна оцінка за систематичність і активність роботи студента обмежується 60 балами.

Оцінювання зазначених видів поточної роботи студента здійснюється за шкалою, відображеною у таблиці.

Види робіт   Кількість балів.

1. Пасивна робота на лабораторних (практичних) заняттях (за умови відвідування більше 80 % занять) 0-1.

2. Виступ на практичному занятті, участь в обговоренні окремих проблем, відповідь на запитання викладача (залежно від розуміння суті питання, повноти його висвітлення і глибини аргументації) 0-2.

3. Виконання індивідуальної роботи (залежно від розуміння суті завдання, повноти його висвітлення і глибини аргументації) 1-3.

4. Поточне експрес-тестування (залежно від кількості правильних відповідей) 1-2.

5. Виконання домашнього завдання (залежно від методичної правильності обчислень і глибини аргументації) 1-2.

6. Підготовка та презентація аналітичних оглядів (рефератів) з окремих питань за погодженням з викладачем, участь у ділових іграх, розгляді практичних ситуацій (залежно від рівня роботи) 1-3.

7. Перевірка конспекту лекцій 0-2.

8. Участь у студентських конференціях, конкурсах, олімпіадах за тематикою дисципліни (залежно від результатів участі) 1-5.

Питання для контрольних робіт

1. Вплив глобалізації на міжнародний географічний поділ праці.
2. Найбільші регіональні економічні інтеграційні утворення: склад, мета створення, роль у світовій економіці.
3. Транснаціональні корпорації як економічні суб'єкти глобалізованого світу: найбільші ТНК, їх роль у світовій економіці, особливості їх діяльності.
4. Найрозвинутіші країни світу: склад, особливості розвитку, структура ВВП.
5. Високорозвинуті країни: склад, особливості розвитку, структура ВВП.
6. Середньорозвинуті країни: склад, особливості розвитку, структура ВВП.
7. Країни, що розвиваються: з високим і середнім доходом: склад, особливості розвитку, структура ВВП.
8. Країни, що розвиваються, з доходом нижче середнього: склад, особливості розвитку, структура ВВП.
9. Країни, що розвиваються, з низьким доходом: склад, особливості розвитку, структура ВВП.
10. Країни, що розвиваються, з дуже низьким доходом: склад, особливості розвитку, структура ВВП.
11. Найменш розвинуті країни: склад, особливості розвитку, структура ВВП.

12. Паливні ресурси світу: запаси вугілля, нафти, газу, ресурсозабезпеченість світового господарства, країни-добувники, експортери та імпортери.
13. Рудні ресурси світу: запаси залізних, алюмінієвих, мідних руд, ресурсозабезпеченість світового господарства, країни-добувники, експортери та імпортери.
14. Земельно-ресурсний потенціал світового господарства.
15. Чорна металургія світу: основні виробники та експортери.
16. Кольорова металургія світу: основні виробники та експортери.
17. Машинобудування світу: галузева структура, тенденції розвитку, провідні виробники.
18. Основні регіони хімічної промисловості світу та їх характеристика.
19. Легка промисловість світу: галузева структура, географія основних галузей (найбільші виробники та експортери).
20. Харчова промисловість світу: галузева структура, географія основних галузей (найбільші виробники та експортери).
21. Зернове господарство світу: основні виробники, експортери та імпортери.
22. Головні технічні культури: основні виробники, експортери та імпортери.
23. Особливості розвитку тваринництва за регіонами світу.
24. Географія основних галузей тваринництва світу.
25. Залізничний транспорт світу: значення, регіональні відмінності, країни з найбільшою довжиною і густотою залізниць.
26. Автомобільний транспорт світу: значення, регіональні відмінності, країни з найбільшою довжиною і густотою автошляхів.
27. Морський транспорт світу: значення, регіональні відмінності, головні «морські» держави, найбільші порти світу.
28. Річковий транспорт світу: значення, регіональні відмінності, країни з найбільшою довжиною і густотою внутрішніх водних шляхів.
29. Авіаційний транспорт світу: значення, регіональні відмінності, головні авіалінії, найбільші аеропорти.
30. Міжнародні економічні відносини, їх основні форми.
31. Міжнародна торгівля: товарна структура, основні міжрегіональні потоки товарів.

9.2. Підсумковий контроль знань студентів

Навчальний матеріал дисципліни, передбачений робочим навчальним планом для засвоєння студентом в процесі самостійної роботи, виноситься на підсумковий контроль поряд з навчальним матеріалом, який опрацьовувався при проведенні аудиторних навчальних занять.

Контроль самостійної роботи студентів включає:

- відповідь на контрольні або тестові питання;
- перевірку конспекту;
- перевірку рефератів;
- перевірку виконаних графічних вправ і завдань;
- перевірку виконаних індивідуальних завдань.

Контроль знань студентів виконує цілий ряд функцій, успішна реалізація яких визначає успішність всього самостійного процесу навчання. Контроль виконує наступні функції:

- освітню (навчальну), суть якої в тому, що в процесі перевірки поглиблюються та удосконалюються знання, вміння та навички, підвищується рівень освіченості, удосконалюється культура розумової праці, стимулюється самостійність студентів, розвиваються їх пізнавальні інтереси. Освітнє значення контролю знань полягає в тому, що він є безперервним зворотнім зв'язком, який показує студентам та викладачам рівень успіхів і визначає подальші способи діяльності студентів, які забезпечать якість процесу самостійної роботи;

- розвиваючу – в процесі навчання у студентів розвивається логічне мислення, зокрема вміння аналізу і синтезу, порівняння і узагальнення, абстрагування і конкретизації, класифікації та систематизації, мислительна діяльність, мовлення, пам'ять, уява, увага. Однак слід зазначити, що ця функція може бути реалізована лише за умов, якщо питання, які пропонують студентам, будуть вимагати від студентів пояснень, доказів;

- виховну, яка виходить з того, що очікування перевірки спонукає студента регулярно займатися самостійним навчанням. Крім того, перевірка і оцінювання знань допомагають студенту самому оцінити свої знання і здібності. Все це сприяє формуванню позитивного ставлення студентів до навчання;

- діагностичну – у процесі контролю виявляють успіхи та недоліки в знаннях, уміннях і навичках студентів, встановлюють

причини і шляхи їх усунення, визначають заходи, спрямовані на поліпшення успішності;

- стимулюючу – схвалення успіхів студентів сприяє розвитку в нього спонукальних мотивів до самостійної роботи;

- оцінювальну – об'єктивна оцінка знань, умінь і навичок студентів, а також ступінь володіння методами пізнання, прийомами емпіричного та теоретичного мислення. Невід'ємною частиною цієї функції є самоконтроль. Його значення полягає в тому, що студент вдосконалює свою самостійну навчальну діяльність та критично оцінює її результати, якщо бачить свої помилки та недоліки

- управлінську – на основі контролю визначається стан успішності студентів, що дає змогу запобігти неуспішності або подолати її. В цьому випадку викладач коригує і свою власну діяльність.

Оскільки програмою передбачається мало аудиторних занять з основ технологій виробництва й збільшення годин самостійної роботи, рекомендується застосування комп'ютера при самостійній роботі. Тут набуває велику роль саме навчальна функція контролю, або самоконтролю, при якому оцінюється виконання основної маси навчальних дій. Для даної мети можна рекомендувати тести.

Тести – це особлива форма контролю. Для умов навчання з комп'ютером найбільш підходять тести, побудовані за багатоваріантним принципом і вибірковими відповідями.

Такі тести без перешкод для переробки навчальної інформації кодуються або цифрами, або буквами і дозволяють привести прискорений контроль за допомогою шаблонів та ключів правильних відповідей. На основі установлених критеріїв студент може оцінити свою роботу самостійно. Широко застосовується кодова форма відповідей, що фіксуються комп'ютером.

Типові питання тестового контролю

Тема «Природно-ресурсний потенціал світового господарства»

1. Країни, які мають найбільші запаси певних паливних ресурсів (вугілля, нафти, природного газу, урану).
2. Паливні ресурси, значні запаси яких має та чи інша країна.
3. Країни, які мають найбільші запаси певних рудних ресурсів.
4. Рудні ресурси, значні запаси яких має та чи інша країна.
5. Країни, які мають найбільші запаси певних нерудних ресурсів.
6. Нерудна сировина, значні запаси яких має та чи інша країна.
7. Структура земельного фонду певного регіону.

8. Регіон, який має ту чи іншу структуру земельного фонду.
9. Країни, які мають найвищу (найнижчу) водозабезпеченість на 1 особу.
10. Країни, які мають найбільші запаси лісових ресурсів.
11. Країни, які мають найбагатші рекреаційні ресурси.
12. Країни, які мають найбільші запаси рибних ресурсів.
13. Встановіть відповідність між країнами і запасами тих чи інших мінеральних ресурсів.
14. Встановіть відповідність між природними ресурсами і країнами, які ними найкраще забезпечені.

Тема «Промисловість світу»

1. Галузева структура промисловості у країнах певного соціально-економічного типу.
2. Соціально-економічний тип країни, яка має певну галузеву структуру промисловості.
3. Країни, які є найбільшими добувниками певного виду палива.
4. Паливо, експортером якого є певна країна.
5. Головний тип електростанцій у певній країні.
6. Країна, в якій найбільш поширений той чи інший тип електростанцій.
7. Країни, які є найбільшими експортерами певного металу.
8. Метал, одним з найбільших виробників якого є певна країна.
9. Країни, які належать до найбільших експортерів певної продукції машинобудування.
10. Продукція машинобудування, одним з основних виробників якої є певна країна.
11. Країни, які належать до найбільших виробників певної хімічної продукції.
12. Продукція хімічної промисловості, одним з найбільших експортерів якої є певна країна.
13. Країни, які належать до найбільших виробників певної продукції лісовиробничого комплексу.
14. Продукція лісовиробничого комплексу, експортером якої є певна країна.
15. Країни, які належать до найбільших виробників певної продукції легкої промисловості.
16. Продукція легкої промисловості, одним з найбільших експортерів якої є певна країна.

17. Країни, які належать до найбільших експортерів певної продукції харчової промисловості.
18. Продукція харчової промисловості, одним з найбільших виробників якої є певна країна.
19. Встановіть відповідність між видами сировини і головними країнами-виробниками.
20. Встановіть відповідність між країнами і їх експортною промисловою продукцією.
21. Встановіть відповідність між споживчими товарами і головними країнами-експортерами.

Тема «Сільське господарство світу»

1. Найпоширеніша форма сільськогосподарського використання земель у певній країні.
2. Країна, в якій найбільш поширена певна форма сільськогосподарського використання земель.
3. Найпоширеніший тип рослинництва у певній країні.
4. Країна, де найпоширеніший певний тип рослинництва.
5. Структура оброблюваних земель в залежності від типу рослинництва.
6. Країни, у структурі виробництва зерна яких переважає певний вид зерна (пшениця, кукурудза тощо).
7. Вид зерна, одним з найбільших експортерів якого є певна країна.
8. Країни, які належать до найбільших виробників певної олійної культури.
9. Олійна культура, одним з найбільших експортерів якої є певна країна.
10. Країни, які належать до найбільших виробників певних смакових культур.
11. Смакова культура, одним з найбільших експортерів продукції якої є певна країна.
12. Країни, які належать до найбільших виробників певної волокнистої культури.
13. Волокниста культура, одним з найбільших експортерів продукції якої є певна країна.
14. Країни, у структурі скотарства яких переважає певний напрям.
15. Країни, які належать до найбільших виробників певної продукції тваринництва.
16. Продукція, яка займає провідне місце у структурі виробництва тваринництва певної країни.

17. Країни, які належать до найбільших експортерів певної продукції тваринництва.
18. Продукція тваринництва, одним з експортерів якої є певна країна.
19. Встановіть відповідність між сільськогосподарськими культурами і головними країнами-виробниками.
20. Встановіть відповідність між країнами і їх експортною сільськогосподарською продукцією.
21. Встановіть відповідність між країнами і галузями тваринництва, які переважають у його структурі (за виробництвом м'яса).

Комп'ютерні тести, як одна з форм контролю, дають можливість не тільки контролювати, але й навчатися під час тестування.

Слід зупинитись на деяких характеристиках контролю, таких як конструктивність, надійність і дієздатність.

Контроль буде конструктивним тільки в тому випадку, якщо він в більшій мірі зосереджений на досягненнях, а не на недоліках. Він повинен бути таким, щоб студенти могли продемонструвати свої навички і здібності.

Для того, щоб контроль був надійним студенти повинні знаходитись в однакових умовах, бути інформованими по процедурі контролю, знати установлені критерії оцінки.

Для того, щоб контроль був дієздатним, спочатку необхідно чітко визначити об'єкт контролю, його задачі, а потім впевнитись, що саме ці задачі вирішуються, тобто оцінювальні заходи всім своїм змістом оцінюють саме той аспект, що повинні оцінювати.

Знання студентів оцінюються за такими критеріями:

«відмінно» - якщо студент висвітлив всі три питання і відповів на додаткові запитання з переліку тих, що опрацьовані самостійно;

«добре» - повністю висвітлено всі питання, проте відповіді на додаткові запитання будуть не повними.

«задовільно» - в цілому питання висвітлені, але неповно і не зовсім витлумачено терміни і поняття, наведені в питаннях. Будь-який контроль має бути об'єктивним.

Х. Розподіл балів, що присвоюються студентам

Оцінювання в навчальній діяльності - це вид діяльності з установлення цінності досягнутого учнем.

Об'єктивне оцінювання знань студентів у межах кредитно-модульної системи в умовах впровадження ідей Болонського процесу має сприяти підвищенню якості підготовки і конкурентоспроможності фахівців, стимулювати самостійну та

систематичну роботу студента протягом навчального семестру. Досягається така об'єктивність запровадженням відповідних критеріїв оцінювання, тобто системи вимог до рівня знань та вмінь студента, які він повинен продемонструвати для підтвердження набутих ним компетенцій за 100-бальною шкалою.

Студенти, які не пройшли атестацію і мають більше трьох пропусків занять без поважних причин, до заліку не допускаються.

Якщо за результатами модульно-рейтингового контролю студент отримав середнє арифметичне за три змістовні модуля, яке менше ніж 59, то студент не допускається до заліку і вважається таким, що не виконав всі види робіт, які передбачаються навчальним планом на семестр з дисципліни «Географія світового господарства».

Підсумкова оцінка в балах з дисципліни (ПО) розраховується за накопичувальною системою як сума балів, отриманих студентом за змістовні модулі (ЗМ), підсумковий модуль (МІНДЗ) та підсумковий контроль (ПК) - тести:

$$ПО = ЗМ1 + ЗМ2 + МІНДЗ + ПК;$$

Шкала оцінювання:

90-100 балів - відмінно (А);

85-89- балів – добре (В);

75- 84 - балів – добре (С);

65-74 балів – задовільно (D);

60 – 64 - балів – задовільно (Е);

35-59 балів – незадовільно з можливістю повторного складання (FX);

1-34 балів – незадовільно з обов'язковим повторним курсом (F)

XI. Робота з науковою літературою

Серед основних навчальних умінь і навичок, які необхідно засвоїти студентам для успішної самостійної роботи, одне з перших місць посідають уміння і навички роботи з науковою літературою, тобто професійно-орієнтоване читання.

Оскільки студентам необхідно вміти швидко й оперативно орієнтуватися серед нових друкованих видань, відкидати непотрібне, встигнути опрацювати і засвоїти необхідну інформацію, то саме за цих обставин провідною функцією професійно-орієнтованого читання стає функція номінації або референції, тобто зіставлення тексту з дійсністю. Референція - це необхідна властивість кожного

тексту, що є об'єктом читання, у зв'язку з чим можна говорити про референтний аспект. Перший вид читання також можна назвати референтним, яке залежно від комунікативного аспекту має три підвиди: орієнтовно-референтне, пошуково-референтне, узагальнюючо-референтне. У більшості випадків навчальної і наукової діяльності студентів на перший план висувається інформаційний аспект пізнавальної і комунікативної функції навчання як вербального письмового спілкування. У цьому випадку читання можна назвати інформативним. Це читання передусім задовольняє професійні, інформаційні потреби студента, який, читаючи, отримує необхідну інформацію, оцінює, засвоює і використовує її, прокладає шлях до нової інформації.

Тому в інформаційному читанні можна розглядати три підвиди:

- оціночно-інформативне;
- опановуюче-інформативне;
- створювально-інформативне.

Головну допомогу в пошуку необхідної літератури надають бібліотечні каталоги та картотеки. В першу чергу науковець чи студент працює з довідково-бібліографічним апаратом наукових бібліотек свого міста. Слід пам'ятати і про те, що на сайтах провідних бібліотек України та зарубіжжя представлені електронні каталоги, які відображають їхні фонди. Робота з ними дає можливість значно розширити коло виявлених джерел до вибраної теми наукової роботи.

Допомогу в пошуку літератури нададуть також довідкові видання, бібліографічні покажчики, реферативні журнали.

Список літератури до наукової роботи – це реєстр використаних джерел за темою дослідження у якнайширшому значенні. Тому не слід обмежуватися лише цитованою літературою. У список варто включати усі матеріали, які були прочитані, переглянуті, проаналізовані. Бажано виявляти джерела якомога повніше, пам'ятаючи, що бібліографічний список до наукової роботи – це підсумок вивчення проблеми і передумова подальших наукових досліджень.

Результатом роботи з каталогами, картотеками, довідковими, бібліографічними та реферативними виданнями повинна стати особиста алфавітна картотека, яка містить картки з бібліографічними записами видань, що мають відношення до теми. Картотека може бути картковою або електронною.

При ознайомленні з кожним джерелом бібліографічні дані перевіряються і уточнюються.

1. Бібліографічне оформлення списку.

Бібліографічний запис – це розгорнута бібліографічна характеристика видання (твору, документального джерела), в якій бібліографічний опис доповнений тими чи іншими елементами. Бібліографічний запис вважається найпоширенішою формою бібліографічної інформації. До складу бібліографічного запису входять заголовки бібліографічного запису і бібліографічний опис, доповнений класифікаційними індексами, предметними рубриками, анотацією чи рефератом, довідками про додаткові бібліографічні записи, джерелом виявлення публікації, датою завершення обробки документа і іншими відомостями. Ступінь повноти бібліографічного запису визначається цілями і задачами наукової роботи.

Бібліографічний опис – множина записаних за певними правилами бібліографічних даних, що ідентифікують документ. Іншими словами – це сукупність даних про документ (його частину або групу документів), що дозволяють ідентифікувати видання, а також отримати уявлення про його зміст, читаць-ке призначення, обсяг, довідковий апарат тощо.

Бібліографічний опис документів здійснюється за:

ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 «Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання», який набув чинності з 1 липня 2007 року. Він є базовим для системи стандартів, правил, методичних посібників зі складання бібліографічного опису, в т. ч. і бібліографічних списків до наукових робіт.

Слова і словосполучення скорочуються відповідно до:

ДСТУ 3582-97 «Інформація та документація. Скорочення слів в українській мові у бібліографічному описі. Загальні вимоги та правила»;

ГОСТ 7.12-93 «СИБИД. Библиографическая запись. Сокращение слов на русском языке. Общие требования и правила»;

ГОСТ 7.11-78 «СИБИД. Сокращение слов и словосочетаний на иностранных европейских языках в библиографическом описании».

При складанні бібліографічного опису творів друку з метою використання як бібліографічного посилання на літературу в тексті

або для списку літератури варто дотримуватися стандартної послідовності у розміщенні елементів і частин конкретного опису.

Об'єктами складання бібліографічного опису є всі види опублікованих (в т. ч. депонованих) і неопублікованих документів на будь-яких носіях – книги, серіальні та інші ресурси, що продовжуються, нотні, картографічні, аудіовізуальні, образотворчі, нормативні і технічні документи, мікроформи, електронні ресурси, інші тримірні штучні та природні об'єкти; складові частини документів; групи однорідних та різнорідних документів.

Області опису складаються з елементів, які поділяються на обов'язкові і факультативні. Обов'язкові елементи містять бібліографічні відомості, які забезпечують ідентифікацію документа. Їх наводять в будь-якому описі. Факультативні елементи містять бібліографічні відомості, які дають додаткову інформацію про документ. Їх слід або застосовувати в кожному описі бібліографічного списку, або зовсім не вживати.

Області і елементи наводять в установленій послідовності, про що йтиметься нижче.

Пунктуація в бібліографічному описі виконує дві функції – звичайних граматичних розділових знаків та розділових знаків, що мають розпізнавальний характер для областей та елементів бібліографічного опису (знаки приписаної пунктуації, тобто умовні розділові знаки). Приписана пунктуація передує елементам та областям опису або завершує їх. Як знаки приписаної пунктуації виступають розділові знаки та математичні знаки:

- . - крапка і тире
- . крапка
- , кома
- : двокрапка
- ; крапка з комою
- ... три крапки
- / навкісна лінія
- // дві навкісні лінії
- ( ) круглі дужки
- [ ] квадратні дужки
- + знак плюс
- = знак рівності

В кінці бібліографічного опису ставиться крапка.

Головним джерелом інформації є елемент документа, який містить основні відомості про нього – титульний лист, титульний екран, етикетка, наклейка, конверт, контейнер. Бібліографічні відомості наводять в описі у тому вигляді, в якому вони наведені в джерелі інформації. Якщо необхідні дані відсутні, їх беруть з різних частин документа (зворотний бік титульного листа та ін.), формулюють на основі аналізу всього документа або запозичають з різних джерел поза документом (бібліотечні каталоги, бібліографічні покажчики, довідники і т. д.) та наводять у квадратних дужках.

Мова бібліографічного опису відповідає мові вихідних відомостей документа.

З метою забезпечення компактності бібліографічного опису застосовують скорочення слів і словосполучень згідно з вищезгаданими стандартами.

Скороченню підлягають різні частини мови, проте не скорочуються прізвища, назви документів (крім окремих випадків) та коли скорочення впливає на зміну значення (змісту) слова; слово, яке складається з однієї літери; географічні та інші назви.

При складанні бібліографічного опису додержуються норм сучасної орфографії.

Числівники, як правило, наводять в тому вигляді, як вони наведені в джерелі інформації, тобто римськими або арабськими цифрами. Але римські цифри і числівники у словесній формі замінюють арабськими цифрами при позначенні кількості актів або дій сценічних творів; класів чи курсів навчальних закладів; порядкових номерів видання; порядкових номерів музичних творів; дат виходу документа; номерів (випусків) багаточастинного документа.

Застосовуються однорівневий та багаторівневий бібліографічний опис документа:

- однорівневий – опис однотомного чи окремого тому (випуску) багатотомного або серіального документа;
- багаторівневий – опис багатотомних чи серіальних видань в цілому.

Однорівневий бібліографічний опис складається із перелічених нижче областей, які включають обов'язкові та факультативні елементи, наведені в приписаній послідовності і з приписаною пунктуацією. Факультативні елементи виділені курсивом.

Звертаємо увагу на те, що в пропонованому переліку опис починається з назви документа, а не його автора (авторів), оскільки цей елемент опису є необов'язковим. Ми ж самі при описі документів для каталогів, бібліографічних покажчиків і т. д. традиційно розпочинаємо опис з наведення автора або першого автора при наявності кількох авторів. Рекомендуємо це робити і укладачам списків використаної літератури до наукових робіт.

ХІІ. Робота зі спеціальною науковою літературою

Наукова література – сукупність письмових праць, які створені в результаті досліджень, теоретичних узагальнень, зроблених в рамках наукового методу.

Наукова література призначена для інформування вчених і фахівців про останні досягнення науки, а також для закріплення пріоритету на наукові відкриття.

Уміти працювати з книгою - це означає швидко розбиратися в її структурі, правильно оцінювати і фіксувати в зручній формі все, що здається цікавим і потрібним, для виконання наукового дослідження.

Студенти під керівництвом викладача опрацьовують спеціальну наукову літературу.

Завдяки даній роботі виступають із доповідями на засіданнях наукового студентського товариства і на студентських конференціях, беруть участь у дослідженнях за темою кафедри, що сприяє розвитку потреби внести свою частку у вирішення важливих наукових завдань.

Кожна тема не може бути повністю розкрита без урахування останніх новин літератури, які забезпечують можливість ознайомлення з досягненнями в професійній сфері (статей, журналів, буклетів тощо).

Вважається, що вивчення літератури з обраної теми слід починати із загальних робіт, щоб мати уявлення щодо основних питань, близьких до теми дослідження, а потім вести пошук нових видань спеціальної літератури.

При чому на першому етапі слід охопити якомога більше джерел, а потім поступово «відсіювати» зайві видання. Однак продуктивнішою є методика, за якою від самого початку роботи свідомо обмежується коло джерел, а вивчення починається саме з тих, що мають безпосереднє відношення до теми наукового дослідження. Як показує досвід, надмірне коло джерел інформації на довгий час гальмує вирішення конкретної наукової проблеми.

Особливо важлива власна організація роботи, яка повинна відповідати головній ідеї наукової організації праці - максимальний ефект при мінімальній витраті часу. Це означає, що в будь-якій праці необхідно відпрацювати такі методи, які б дозволили виконати то й же обсяг робіт за більш короткий відрізок часу. Навчитись раціональному використанню свого бюджету часу однаково важливо і студенту і науковому досліднику.

Рекомендаційно можна зорієнтуватись на наступне: перед початком роботи потрібно зосередити увагу на предметі вивчення. Для цього пропонується відволікатись від усіх поточних турбот і переключитись на зміст і мету виконуваної роботи. Зосередженню уваги сприяє наведення порядку на своєму робочому місці.

Після цього потрібно зразу ж дати увазі інтенсивне навантаження, звичка до довгого розкачування на початку роботи є шкідливою.

В процесі заняття рекомендується рішуче відкидати всі побічні думки та асоціації, думати лише про роботу. При цьому поступово створюються сприятливі умови для зосередження уваги.

На початку роботи потрібно попередньо ознайомитись з відібраними джерелами. Методика читання наукової літератури дещо інша ніж художньої. Є «швидке» і «повільне» читання: побіжний огляд змісту книги або ретельне опрацювання. Побіжний перегляд змісту дає можливість ознайомитись з книгою в загальних рисах, коли досліднику стає зрозуміло, що в цій книзі міститься потрібна інформація і її потрібно ретельно опрацювати, або отримати лише загальну уяву. Тобто побіжний перегляд - це по суті «пошукове читання».

Текст має бути не лише прочитаним, а й опрацьованим з олівцем в руках, з певними нотатками. Якщо є власний примірник, або ксерокопія журналу, книги, можна робити позначки на полях.

Прискорити цілеспрямований відбір і вивчення літератури допоможе чітка орієнтація дослідника на тему проблеми та основні її питання (розділи і підрозділи). Звичайно ж, читання - це стимуляція ідей. Уважне ознайомлення з будь-яким текстом повинне викликати певні думки, гіпотези, які відповідають власному погляду на речі.

Етапи вивчення наукових джерел інформації можна поділити на:

- загальне ознайомлення з вирішенням наукової проблеми;
- побіжний перегляд відібраної літератури і систематизація її відповідно до змісту роботи і черговості вивчення, опрацювання;

- читання за послідовністю розміщення матеріалу;
- вибіркоче читання окремих частин;
- виписування потрібного матеріалу для формування тексту науково-дослідної роботи;
- критичне оцінювання записаного, редагування і чистовий запис як фрагменту тексту наукової роботи (статті, монографії, курсової (дипломної) роботи, дисертації тощо).

Можлива дещо інша методика опрацювання літературних джерел. Аркуш паперу ділять пополам вертикальною рисою. З лівої сторони записують зміст прочитаного, а з правої - свої зауваження з виділенням особливо значущих визначень, формулювань. Слід указувати не лише бібліографічний опис джерел, а й шифри предметних рубрик, які відповідають розділу наукової роботи, не випадково завжди говориться про необхідність читання «з олівцем в руках». Ведення записів при читанні літератури є обов'язковим, воно сприяє кращому засвоєнню прочитаного. Головне - зафіксувати уявлення про дане джерело інформації і по можливості передбачити майбутню потребу в даних, які містяться в книзі і в межах розумного взяти із неї все, що може знадобитися в подальшій роботі.

Існують практичні прийоми, які спрямовані на те, щоб записи в процесі читання відбирали найменше часу і щоб потім ними можна було легко скористатися. Якщо книга особиста, то записи можна робити прямо на полях, маючи при цьому свою систему умовних позначок.

Зазвичай застосовують три групи знаків:

- знаки схвалення окремих висловів в текст (підкреслення, знаки оклику);
- знаки нерозуміння, заперечення - хвилясте підкреслення, запитальні знаки, слова: для чого? як? звідки це? або посилання на іншу сторінку тексту?
- знаки доповнення - для фіксування додаткової інформації, пропозицій читача (пунктирна лінія, записи типу: «див. також»).

Якщо ж книга чужа чи бібліотечна безумовно робити в ній якісь позначки є ознакою відсутності культури. Тут потрібно використовувати записи в робочих зошитах, а краще на окремих аркушах, чи картках.

Зазвичай виписують лише найбільш суттєве для даної книги чи статті і те, що викликає певну професійну цікавість та особистий

інтерес. Щоб уникнути повторень, записи треба проводити після ознайомлюючого «швидкого» читання.

При швидкому читанні книги можна робити паперові заставки в тих місцях, які здаються на перший погляд особливо цікавими.

Записи по ходу читання повинні бути зручними для використання і кваліфікованими. Вдумайтесь з цього приводу у висловлювання І. Павлова: «Навчіться робити чорнову роботу в науці. Вивчайте, співставляйте, накопичуйте факти. Яким би досконалим не було крило птаха, воно ніколи не змогло б підняти його ввєрх без опору на повітря. Факти - це повітря вченого. Без них ви не зможете злетіти. Без них ваші «теорії» пусті потуги».

В роботі з джерелами, накопиченні фактів з метою економії часу, потрібно прагнути до лаконізму, використовуючи різного виду скорочення. Система скорочення записів може бути індивідуальною, продуманою завчасно, виходячи з загальноприйнятих правил. Це може бути лише початок слова (аудиторія - ауд.), викидання середньої частини (видавництво - в-во, менеджмент - мен-т.), введення косої риски у скороченні словосполучень (с/ ариф - середнє арифметичне) та ін. Досвід свідчить, що при цьому темп записів може бути значно вищим - 40-70 слів за хвилину.

Велику економію часу дає також застосування умовних знаків - символів, < > більше, менше, = дорівнює, S - стандарт.

Розташування записів допомагає уясненню логічних зв'язків між окремими поняттями, їх ієрархію, виділення заголовків, ключових слів, розчленування тексту, підкреслювання, нумерація, різні кольори тощо.

Великі переваги має картотечна форма запису, коли кожен запис робиться на окремій картці з міцного паперу або картону. Кожна така картка використовується для записів з одного питання, розглядається, як одиниця, що має своє місце в науковій роботі. Картки легко можна систематизувати в будь-якому порядку, робити вставки в тексті рукопису.

Практичною рекомендацією є ведення записів лише на одній стороні аркушу. При цьому прискорюється пошук і систематизація, дає можливість робити будь-які вставки в тексті використовувати записи при підготовці доповідей, наукових статей, тощо.

Коли робити записи? Однозначної відповіді тут дати не можна, але краще робити записи при повторному читанні літератури.

В процесі опрацювання джерел слід відбирати лише наукові факти.

Науковий факт - це елемент, який лежить в основі наукового пізнання, відображає об'єктивні властивості процесів та явищ: новизну, точність та об'єктивність і достовірність. Слід відбирати найавторитетніші джерела, що містять останні дані, точно вказувати, звідки взято матеріал.

Особливою формою фактичного матеріалу є цитати - це дослівний уривок твору, чийсь вислів, що органічно вписуються в текст наукової роботи як підтвердження чи заперечення певної думки. Тут потрібна особлива старанність, бо будь-яка недбалість у виписках даних повертається втратою додаткового часу на уточнення думки автора. Часто буває так, що окремі думки передаються своїми словами без дослівного виписування цитат.

Виходячи з їх змісту, автор здійснює аналіз і синтез, будує систему обґрунтованих доказів.

Цитати використовуються і для підтвердження окремих суджень, які висловлює дослідник. При цитуванні джерел слід дотримуватись правил:

- текст цитати починається і закінчується лапками і наводиться в тій граматичній формі, в якій він поданий у джерелі, із збереженням особливостей авторського написання. Наукові терміни, запропоновані іншими авторами не виділяються лапками, за винятком тих, що викликали загальну полеміку. У цих випадках використовується вираз «так званий»;

- цитування повинно бути повним, без довільного скорочення авторського тексту і без перекручення думок автора. Пропуск слів, речень, абзаців при цитуванні допускається і позначається трьома крапками. Вони ставляться у будь-якому місці цитати (на початку, всередині, на кінці). Якщо перед випущеним текстом або за ним стояв розділовий знак, то він не зберігається;

- кожна цитата обов'язково супроводжується посиланням на джерело, ставиться порядковий номер за переліком літературних джерел з виділенням у квадратних дужках;

- при непрямому цитуванні (переказі думки), що дає значну економію тексту, слід бути гранично точним у викладенні думок автора, конкретним щодо оцінювання його результатів і давати відповідні посилання на джерело;

- цитати мають органічно «вписуватись» в контекст наукової роботи.

Досить складною роботою при виконанні наукового дослідження є огляд літератури з проблем. Щоб уникнути примітивності і помилок в аналізі літератури слід уважно систематизувати погляди вчених в такому порядку:

- сутність даного явища, процесу (позиція декількох авторів збігається в такому то аспекті);

- що становить зміст даного процесу чи явища (його компоненти, ланцюги, стадії, етапи розвитку);

- погляди вчених з приводу шляхів вирішення даної проблеми на практиці (хто і що пропонує);

- які труднощі, виявлені в попередніх дослідженнях, трапляються в практиці;

- які чинники, умови ефективного розвитку процесу чи явища в даній галузі виділені вченими.

Огляд джерел дає змогу визначити новий напрям наукового дослідження, його значення для розвитку науки і практики, актуальність теми.

Огляд літературних джерел дає можливість виявити професійну компетентність дослідника, його особистий внесок в розробку теми порівняно з уже відомими дослідженнями. Вивчення літератури здійснюється не для запозичення матеріалу, а для обдумування знайденої інформації і вироблення власної концепції, що може стати самостійною публікацією автора.

В кінці кожної роботи після висновків подається список використаних джерел.

Джерела можна розміщувати в списку одним із таких способів:

- у порядку назви посилань у тексті (найзручніший);

- в алфавітному порядку перших літер прізвищ авторів або назв;

- у хронологічному порядку.

Посилання в тексті слід позначити номерами джерел, за якими вони зазначені у «Списку використаних джерел». Їх виділяють квадратними дужками. Наприклад, «...у працях [1-3, 7, 23] приділено особливу увагу дослідженням цього аспекту проблеми».

Якщо наводять цитату або статистичні дані з джерела з великою кількістю сторінок, крім номера зазначають сторінку, де взята цитата, наприклад: «...на думку американського фахівця Ф. Котлера доцільно

виділити такі етапи проведення маркетингового дослідження [43, с. 234]...».

Джерела, з яких запозичені таблиці та рисунки подають безпосередньо після таблиць та рисунків. Далі залишають два інтервали та продовжують текстову частину.

Посилання на рисунки, таблиці та формули в дипломній роботі вказують їх порядковим номером, наприклад: «нарис. 2.3 можна побачити...» / «повернемося до табл. 1.3...» / «розрахуємо за формулою (2.1)...».

Відомості про джерела, які включені до списку, необхідно подавати згідно вимог державного стандарту. Приклади оформлення бібліографічного опису в «Списку використаних джерел»:

Бібліографічний опис складають безпосередньо за друкованим твором або виписують з каталогів і бібліографічних покажчиків повністю без пропусків будь-яких елементів, скорочення назв та ін. Дотримання авторами вимог чинних стандартів є обов'язковим.

Список рекомендованої літератури

1. Алаев Э.Б. Социально-экономическая география: Понятийно-терминологический словарь / Э.Б. Алаев. – М.: Мисль, 1983. – 350 с.
2. Аніщенко В. О. Самостійна робота студентів як один з організаційних компонентів кредитно-модульної технології навчання / В. О. Аніщенко, В. М. Гаврилов, О. О. Зенченко // Україна - суб'єкт європейського освітнього простору: Міжнар. наук.-практ. конф. – К., 2005. – с. 265-270.
3. Антипов Н.П. Экономическая интеграция в мировой экономике и транснациональные корпорации / Антипов Н.П., Королев А.Е. // Междунар. публичное и частное право. – 2001. – N 2. – С. 32-34.
4. Балаева А. Сфера услуг в мировой экономике: тенденции развития / А. Балаева, П. Предводителя // Мировая экономика и междунар. отношения. – 2007. – N 3. – С.23-28.
5. Безуглий В.В. Економічна і соціальна географія зарубіжних країн: навч. посіб. / В.В. Безуглий. – К.: ВЦ «Академія», 2005. – 704 с.
6. Бочан І.О. Основи економічної теорії: інституціональний підхід: навч. посіб. / І.О. Бочан. – К.: Знання, 2012. – 211 с.
7. Вачевський М. Маркетинг світового господарства та Україна в міжнародних економічних відносинах // Вища школа. – 2010. – № 2. – С. 60-67.
8. Вступ до економічної і соціальної географії / А.П. Голиков, Я.Б. Олійник, А.В. Степаненко. – К.: Либідь, 1996. – 320 с.
9. Географія світового господарства (з основами економіки): навч. посіб. / Я.Б. Олійник та ін.; за ред. Я.Б. Олійника, І.Г. Смирнова. – К.: Знання, 2011. – 640 с.
10. Глобализация и национальные финансовые системы: сборник: пер. с англ. / под ред. Хансона Д.А., Хонохана П., Маджнони Дж. – М.: Весь Мир, 2005. – 306с.
11. Глобалізація світового господарства: геопросторовий вимір: монографія / [О.О. Любівцева та ін.]. – К.: Київ. ун-т, 2010. – 160 с.
12. Глобалізація світового господарства: геопросторовий вимір: монографія / [О.О. Любівцева та ін.]. – К.: Київ. ун-т, 2010. – 160 с.

13. Голиков А.П. География мирового хозяйства / А.П. Голиков, Ю.П. Грицак, Н.А. Казакова, В.П. Сидоров; под ред. А.П. Голикова. – К.: Центр навч. л-ри. 2008. – 192 с.
14. Горкина Т. Географические аспекты формирования международного рынка капиталов в послевоенный период // Краєзнавство. Географія. Туризм. – 2001. – № 21-24. – С.7-14.
15. Грищенко А. Європейський та євразійський вектори економічної інтеграції України / А. Грищенко // Економіка України. – 2012. – № 7. – С. 80-88.
16. Демченко О. Дидактична система організації самостійної роботи студентів / О. Демченко // Рідна школа. - 2006. – № 5. – 70 с.
17. Драч І.І. Самостійна робота студентів вищого навчального закладу як важливий елемент сучасної підготовки фахівців / І.І. Драч // Нові технології навчання: Наук.-метод. зб. Вип. 37. – К.,2004. – 91 с.
18. Економічна і соціальна географія світу: навч. посібник / за ред. С.П. Кузика. – Львів: Світ, 2002. – 670 с.
19. Кайданова Л.Г. Організація та контроль самостійної роботи студентів / Л.Г. Кайданова, Н.В. Шевченко // Проблеми освіти: Наук.-метод. зб. Вип.37. - К., 2004. - с. 136-142.
20. Калачник Н.Г. Самостійна робота – потужний засіб сучасної освіти і виховання. / Н.Г., Калачник В.Л. Вертегал – Запоріжжя, 2005. – 194 с.
21. Кузьмінський А. І. Психолого-педагогічні засади орієнтації самостійної роботи студентів // А.І. Кузьмінський. Педагогіка вищої школи. - К., 2005. - с. 308-345.
22. Марігодов В.К., Тіхонов Г.О. Модульно-інтегрований метод контролю самостійної роботи студентів / В.К. Марігодов, Г.О. Тіхонов // Проблеми освіти: Наук.-метод. зб. Вип.41. – К., 2005. – с. 94-102.
23. Масляк П.О. Словник-довідник учня з економічної і соціальної географії світу / П.О. Масляк, Я.Б. Олійник, А.В. Степаненко. – К.: Лібра, 1996. – 328 с.
24. Нікітіна М.Г. Світове господарство та міжнародні відносини: просторові аспекти розвитку: навч. посібник / М.Г. Нікітіна. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 192 с.
25. Особливості методичного забезпечення самостійної роботи студентів // Науково-практичні аспекти організації навчальної і методичної роботи в університеті. – Донецьк, 2004. – с. 162-188.

26. Пасмор Н.П. Бібліотечно-інформаційне забезпечення самостійної роботи студентів: Монографія. - К., 2006. - 116 с.
27. Пащенко Т.М. Засоби активації пізнавальної діяльності в процесі самостійної роботи студентів // Нові технології навчання: Наук.-метод. зб. Вип.39. – К., 2004. – с. 195-200.
28. Пістун М.Д. Основи теорії суспільної географії: навч. посіб. / М.Д. Пістун. – К.: Вища шк., 1996. – 231 с.
29. Ревуцький С.Ф. Теоретичні засади поняття та сутності розвитку світової економіки / С.Ф. Ревуцький // Теорія і практика інтелектуальної власності. – 2011. – № 2. – С. 30-33.
30. Романова Э.П. Природне ресурсы мира / Э.П. Романова, Л.И. Куракова, Ю.Г. Ермаков. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1993. – 304 с.
31. Романовський О.Г. Проблеми та перспективи організації самостійної роботи студентів технічного університету в контексті Болонського процесу / О. Г. Романовський, В.В. Бондаренко, О.А. Ігнатюк // Теорія і практика управління соціальними системами. №1 – Х., 2006. – с. 3-10.
32. Руденко Т. Засоби активізації самостійної роботи студентів // Освіта. Технікуми, коледжі. №2 – К., 2005. – с. 30-31.
33. Самостійна робота студентів в сучасних умовах. // Науково-практичні аспекти організації навчальної і методичної роботи в університеті. – Донецьк, 2004. – с. 142-188.
34. Социально-экономическая география зарубежного мира / под ред. В.В. Вольского. – 2-е изд., испр. – М.: Дрофа, 2003. – 560 с.
35. Соціально-економічна географія світу / за ред. Кузика С. П. – Тернопіль: Підручники і посібники, 1998. – 256 с.
36. Соціально-економічна географія світу. Загальна частина / За ред. С. Кузика. – Тернопіль: Підручники і посібники, 1998. – 264 с.
37. Сюткін С.І. Економічна і соціальна географія. Зарубіжні країни. Книга-зошит: навч. посіб. / С.І. Сюткін, Г.Г. Леонтєва. – Суми: В-во «Університетська книга», 2003. – 246 с.
38. Федорова М.А. Формирование самостоятельной деятельности студентов в дидактической компьютерной среде // Информатика и образование. – 2006. - №10. – с. 126- 128.
39. Філіпенко А.С. Самостійна робота студентів в системі навчального процесу // Філіпенко А.С. Основи наукових досліджень: Конспект лекцій. – К., 2004. – с. 139-153.

Укладач: Максютів А.О.

ГЕОГРАФІЯ СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТВА

*Навчально-методичний посібник
для самостійної роботи студентів природничо-географічних факультетів*

Підписано до друку 06.12.2019. Формат 60x90 1/32

Папір офсет.

Обл.-вид. арк. 9,2. Ум. друк. арк. 7,5.

Тираж 300. Зам. № 1149.

Видавничо-поліграфічний центр «Візаві»

20300, м. Умань, вул. Тищика 18/19

тел. (04744) 4-64-88, 04-67-77

e-mail: vizavi008@gmail.com

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

Серія ДК 2521 від 08.06.2006 р.